

הרב צבי גרטר

מכון ישרון - מח"ס כפיה בגט

קונטרס "דם רעך"

בענין דיווח לרשויות במקרים של התעללות בילדים

מבוא

(א) בדבר השאלה העומדת על הפרק כעת בארה"ב, שהנה כידוע התגלו בשנים האחרונות אצל אומות העולם מקרים רבים של מורים ואנשי חינוך המתעללים התעללות מינית ואו פזיזת בתלמידיהם והענין קיבל פרסום רב אצלם. ומחמת גודל הנזק – גופני, ועאכו"כ נפשי – הנגרם לילדים הנופלים קרבן להתעללות כזו (שברבים מן המקרים חייהם וחיי משפחתם נהרסים), התחילה הממשלה להחמיר ביותר בענינים אלו, הן על העבריינים עצמם, והן על אנשי חינוך וכל מי שבא במגע מקצועי עם ילדים, שמטילים עליהם חובת דיווח לרשויות בכל מקרה של חשש וחשד,¹ והמתרשל או הנמנע מלדווח, תוך זמן קצר מאד, חשוף לעונשי קנס ומאסר, ואף לתביעות אזרחיות מצד הורי הילדים שנפגעו כתוצאה מאי-הדיווח.

ולדאבוננו ובעוה"ר אף על מחננו לא פסע הנגע, והיו מקרים שונים כנ"ל גם אצלנו ר"ל. ונשאלת השאלה מה יעשה מורה ומחנך וכו' אם מעשה כזה בא לידו, שיש אומרים הרי כל אדם בחזקת כשרות הוא עומד, ולכן אסור למוסרו לרשויות, ובפרט אם לא תבעוהו תחילה בבית דין ונפסק על ידם שדברים כהווייתם – והוא דבר שכמעט ואי אפשר, ובפרט בזמן הזה שאין כח בית דין יפה לכופו לעמוד בדין, ועוד שגם אם יבוא לבית דין, הרי בדרך כלל תשתית הראיות בדברים כאלו מבוססת על עדות קטנים ופסולים ואומדנות, או על הודאת בעל דין, ולהוציא אדם מחזקתו צריך עדות כשרה, ולא של קטנים ופסולים או אומדנות, וכל שכן לא הודאתו, שאין אדם משים עצמו רשע. ואחרים אומרים, הרי בהצלת נפשות² ולאפרושי מאיסורא קעסקינן³ (שכפי הנשמע מרבנים ואנשי

1 בלע"ז mandated reporting. כמובן, לפי תנאי החוק אין שום מקום להתערבות של רבנים קודם שחל חיוב הדיווח. זאת ועוד, לפי החוק בהרכבה מדינות בארה"ב, חיוב הדיווח חל גם על הרבנים.

2 בהקשר זה יצויין עוד, שנוסף על ההיחייב שפורטו בקטע הקודם, לדעת רבנים ואנשי מקצוע שומרי תו"מ העוסקים בנושאים אלו, אחוז ניכר מילדי השוליים הסוטים מן הדרך הם מאלו שנפלו קרבן להתעללות כזו.

3 ולפני כעשרים שנה ובעקבות מעשה שהיה, שח לי גדול אחד שליט"א, שקבלה בידו מחד מגדולי הדור, שלמי שפרוץ בדבר, התאוו לעבירה זו גדולה בהרבה מתאות נשים ועלמא, עכ"ד. (ולדברי אותו אדם גדול מתורצת קושיית הפלפולא חריפתא ס"ק ל על דברי הרא"ש בסנהדרין פרק זה בורר סימן יג, וכבר הערנו קצת מזה בהגהות והערות לטור ח"מ (מהדרי מפעל טור השלם) סימן לד אות נו, עיי"ש ודו"ק). ועיין

מקצוע העוסקים בשטח זה, הלקוי בדבר זה עלול לפגוע בעשרות, ולפעמים מאות, ילדים, וקרוב לודאי שאין לו תקנה בתשובה גרידא, עד שילווה בטיפול מקצועי לתקופה ממושכת). ומה גם שהרשויות מטילות חובת דיווח וכאמור, ובפרט כי ברוב המקרים אין לרשויות ענין להעניש העבריין, אלא מאלצים אותו לעבור תהליך שיקום. שלכן אין ספק שרשאים וחייבים לדווח, ובתנאי שהענין נבדק כראוי על ידי רבנים מובהקים ואנשי מקצוע, ונמצא שדברים בגון.

ולדוגמה, בכמה ערים בארה"ב הקימה הקהילה בית דין מיוחד המטפל בענינים אלו,⁴ ולאחר בדיקת ואימות הענין לפי ראות עיניהם, ולעת הצורך, הם מתירים את הפנייה לרשויות.⁵ באלול תשס"ד פורסם הנחיות מטעם ועד ראשי הישיבות של "תורה ומסורה"⁶ על דרכי הפעולה בבית ספריהם, שבמקרה ומתעורר חשש וחשד אצל אחד המורים על מאן דהו שמתעולל בתלמיד, ידווח המורה על כך למנהל בית הספר, והמנהל יברר הענין, תוך התייעצות עם מורה הוראה או רב מוסמך בעל נסיון בענינים אלו, וכן עם איש מקצוע. ובמדה ויתאמת שיש רגלים לדבר, על המנהל לדווח הלאה לרשויות, וכנדרש בחוק.

בקונטרס הנוכחי אנו מפרסמים תשובות מגדולי הפוסקים בשאלה זו.

והנה, גדולי הרבנים, ובראשם מרן עמוד ההוראה הגאון הגדול רי"ש אלישיב שליט"א,⁷ פותחים פיתחא להאי פרשתא מהך דינא רבית דין מכין ועונשין שלא מן הדין, ולא לעבור על דברי תורה, אלא לעשות סייג לתורה.⁸ וכבר כתב הרשב"א במעין זה בתשובה [בענין המוחזק למסור, אם מותר למוסרו להריגה בידי המלכות].⁹ וז"ל עוד אחרת, כי בעון הדור התחילו קצת אנשים ללמוד האומנות הנפסדת הזאת וכו', וכל שהשעה צריכה לכך מכין ועונשין שלא מן הדין, ע"כ.

ומקצת רבנים¹⁰ נותנים טעם נוסף להיתר, על פי מעשה דרבי אלעזר ב"ר שמעון¹¹ שהיה

- 4 בדבריו החריפים והנחרצים של מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בענין (שו"ת אגרות משה, אר"ח ד, סי' קטו).
- 5 בעיירות גדולות, כמו לאס אנג'ליס ובאלטימאר, הקימו הקהלות בתי דין מיוחדים כאלו, מורכבים מרבנים מובהקים בעלי נסיון, לטפל בענינים אלו.
- 6 אמנם אף הם אינם מקפידים על סדרי הדיון או אפילו מלדנו שלא בפניו.
- 7 היא אירגון של בתי ספר דתיים בארה"ב, ויסודה גדולי תורה דשם לאחר השואה, והיא מנוהלת ע"י ועד של גדולי ראשי הישיבות ורבנים.
- 8 בתשובה המתפרסמת להלן בקונטרס זה, נדפסה גם בקובץ תשובות ח"ג סימן רלא.
- 9 סנהדרין מו ע"א, יבמות צ ע"ב, ועיין גם טוש"ע ח"מ סימן ב.
- 10 הובאה בב"י ח"מ סימן שפח מח' ח (עמ' רצא במהדר' מפעל טור השלם).
- 11 הגרש"פ כהן שליט"א, וכן הגר"א וייס שליט"א, בתשובותיהם המתפרסמות להלן.
- ומאידך, עיין תשובת הגר"י זילברשטיין שליט"א (קובץ "צהר" חלק יד, עמ' שנג-שנד) בענין רופא יהודי שטיפל ביהודי רוצח שנפגע בשעת מעשה, וחל עליו חובת דיווח מטעם הרשויות, וצפוי לעונש מאסר אם לא ידווח. ותשובתו שאם יהרגוהו הרשויות להרוצח, אסור לו לדווח, ואם רק יאסרוהו או יענישוהו עונש הגוף כגון לקצוץ לו אבר מותר, וגם אז רק אם ראה הרציחה כמו עיניו, ולא אם ידוע לו רק מכת אומדנא והוכחה, עיי"ש באורך, והרכה יל"ד ולפלפל בדבריו, ואכ"מ.
- 11 בבא מציעא פג ע"ב.

תופס גנבים בהורמנא דמלכא ומענישם ומוסרם להריגה, והרשב"א בתשובה¹² מביא מגמרא זאת להלכה ולמעשה, עיי"ש. וגם בנדון דין האיכא הורמנא וחיובא דמלכא, וכאמור.

ולכאורה דנ"מ בין שני הטעמים, שלטעם השני מותר וחובה למוסרו כל שהחוק מחייבו בכך, ואילו לטעם הראשון רק במקום סייג וגדר שהעם פרוצים בדבר, משא"כ במקרה בודד של יחיד שנכשל.

ומאידך, לטעם הראשון הוא חובה המוטלת על בית דין ומנהיגי הדור ושלוחיהם, משא"כ לטעם השני, הרי מבואר במעשה דרבי אלעזר ב"ר שמעון הנ"ל שרבי יהושע בן קרח שלח לו, "חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה", ושלח לו תשובה, "קוצים אני מכלה מן הכרם", ושלח לו ריב"ק בחזרה, "יבוא בעל הכרם, ויכלה את קוציו". ועוד שם,¹³ ואף ר' ישמעאל ברבי יוסי מטא כי האי מעשה לידיה, פגע ביה אליהו, א"ל "עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה", א"ל "מאי אעביד, הרמנא דמלכא הוא", א"ל "אבוך ערק לאסיא, את ערוק ללודקיא". מבואר שאין זה לכתחילה וראוי להשתמט אם אפשר, ובתשובת הרשב"א¹⁴ מפרש הטעם וז"ל לא נשוי להו לטועים גמורים בדינים מפורשים, אלא שמחמת חסידותן היה להם להמנע מלהרוג על מה שלא חייבה תורה מיתה, וזהו שקראוהו "חומץ בן יין", לומר שלא היו נוהגין בחסידות כאבותן,¹⁵ ואילו היו טועים גמורים ועושים שלא כדין לא קראום אלא טועים גמורים כו', ע"כ.¹⁶

[ועיין שו"ת מהר"ם שיק ח"מ סימן נ שנשאל ע"י אחד שאחיו מת בפתאומיות, ואשת המת נחשדה שנתנה לבעלה סם המות, והיו כמה אומדנות וקצת הודאה בדבר, "וגאנוי המדינה כתבו לו שתמה גדולה אצלם על כבוד אביו הגאון הצדיק נ"י דמה זו שתיקה ושלדעתם מצוה לבער הרע". והשיב שמאחר ואין עדים בדבר, וגם את"ל שנוכח הדבר

12 הנ"ל הערה 9, וכן בח"ג סימן שצג, הובא בב"י ח"מ סימן ב מחור ב, וע"ע ריטב"א כ"מ, שם, חידושי הר"ן סנהדרין כו ע"א ד"ה אי ודאי.

13 ב"מ שם, בסוף העמוד.

14 הנ"ל הערה 9.

15 ראה חולין קה ע"א.

16 והנה, עיין שו"ת ריב"ש ר"ס רנא שכולל הך דראב"ש ש"היה הורג ברשעי ישראל בהורמנא דמלכא" בין יתר הדוגמאות של ב"ד מכין כו' שנוקט, ומבואר דס"ל שאף הך דראב"ש הוא מדין ב"ד מכין כו' ולא די במה דהיה לו הורמנא דמלכא כו'. ולדבריו יל"ע מה היתה התביעה על ראב"ש ור"י בר"י, דודאי אין לומר כמ"ש הרשב"א מפני שהיו הורגים מי שאינו מחוייב מיתה מן התורה, שהרי למיגדר מילתא שאני. וצ"ל ששאני ראב"ש שהיה עושה ע"ד עצמו, ולא היה משתף עמו יתר חכמי ישראל [שרק הוא קיבל הורמנא דמלכא, ובאופן שהיה עושה לא היה אפשרות להתייעץ עמו ולעשות כצוותא], וכבר כתב הרשב"א בתשובה, הובא בב"י ח"מ סימן ב, ש"ולדיני נפשות צריך שיהיו מוזהרים לעשות בהסכמת זקני עירכם כדי שיעשו אחר הצורך גדול, ובמיתות", וכ"ז היה חסר אצל ראב"ש. [ובעיקר דברי הריב"ש צ"כ, שהריב"ש עצמו נוקט במקום אחר (סימן רע"א ד"ה והרביעית) בגדר הך דהורמנא דמלכא שהוא משום דינא דמלכותא, ומועיל לענין זה "שאם מנה המלך במלכותו דין ישראל שידין בין איש וחבירו, והוא מומחה ובקי בדינין, שדיניו דין ויכול לכוף בעלי דינין לדון בפניו". וצ"ל

הי רק גרמא, א"כ אסור להורגה, וכיון שכן "אין רשאין למוסרה למשפט לאוה"ע הדנין והורגין בהוראת פיו, כן היה נראה לכאורה". ושוב הכריע להיתר מהך דר"א ב"ר שמעון דבמקום הורמנא דמלכא שפיר דמי,¹⁷ אלא שהסיק ד"ל אמנם כ"ז לדינא, אבל מהתם עצמו מוכח דלכל הפחות אין לגדולי ישראל להתאמץ ולהשתדל, וכמ"ש הרשב"א בתשובה הנ"ל המובאת בב"י סי' שפ"ח. וגדולה מזו אפילו יש חשש סכנה לכולם כתב הרמב"ם דאפילו יחורוהו ואפילו חייב מיתה אין מורין כן, וכמו"ש בפ"ה מהלכות יסודי התורה ה"ה, והוא מהירושלמי.¹⁸ והגם דהב"ח בתשובה סי' מ"ג צידד בזה וכתב סברות לחלק,¹⁹ ולדבריו יש כאן מקום לחלק ולהתיר, מ"מ הש"ך ביו"ד סי' קנ"ז סקט"ו לא ישרו בעיניו החילוקים עיי"ש.²⁰ ולכך נהי דאין למחות לאחרנא ומאן דעביד ומשתדל כדין עביד דיש

שלדעתו לא מועיל הורמנא דמלכא אלא בכגון הך דסימן רעא שעיקר הדין שרן מכח הורמנא דמלכא הוא כדין התורה, משא"כ בהך דראב"ש שעיקר הדין היה חוץ מדין התורה, שהיה מוסר גנבים למלכות להריגה, ומכח אומדנא ואנן סהדי בלבד, וע"ע חידושי הר"ן סנהדרין כו ע"א ד"ה אי דאי, ושם מו ע"א ד"ה ב"ד מכין ובהערת המהר"ר (מהר"י מה"ק) שם 78, והבן, ועדיין צ"ב והגדרה].
17 ולכאורה חידוש גדול הוא זה להחשיב מקרה זה כהורמנא דמלכא, שהרי כפי הנראה אין חובה על הקרובים למוסרה, רק שאם היו מוסרים אותה היו הרשויות חוקרים ודורשים בדבר, ואפשר שהיו מחייבים אותה.

18 תרומות פ"ח ה"ד (מו ע"א): עולא בר קושב תבעתיה מלכותא, ערק ואזיל ליה ללוד גבי רבי יהושע בן לוי, אתון ואקפון מדינתא, אמרו להן אין לית אתון יהבון ליה לן אנן מחרבין מדינתא, סליק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה להון, והוה אליהו זכור לטוב ליף מתגלי עלוי ולא אתגלי, צם כמה צומין ואתגלי עלוי, אמר ליה ולמסורות אני נגלה, אמר ליה ולא משנה עשיתי, אמר ליה וזו משנת חסידים. [ומוכא גם בבראשית רבה (צד, ט) עם פרטים נוספים, שריב"ל פייס לעולא ואמר לו, מוטב דליקטיל ההוא גברא, ולא ליענשי ציבורא על ידיה. ומשלא נגלה לו אליהו צם שלשים יום, ושוב נגלה לו ושאלו מ"ט אפגור מר, והשיבו אליהו ככל המובא בירושלמי, אלא שסיים הוסיף לו טעם מדוע אינה משנת חסידים, ד"מיבעי להאי מילתא מתעבדא ע"י אחריני, ולא על ידך". ובשו"ת הב"ח סימן מג מסביר, "דממנו ילמדו לעשות כן לכתחילה, אבל אם היה ע"י אחר לא היו לומדין ממנו להורות כך לעשות לכתחילה".

19 עיי"ש שמוכח מכח עובדא דסנהדרין הגדול עם יהויקים [מובאת בבראשית רבה שם] ש"ג' חלוקים הם, אחד אם חייב מיתה בדר"ת כשבע ב"ב שרי לכתחילה, ב' אם אינו חייב מיתה בדר"ת אלא בדיניהם ושאלוהו להורגו לאו משנת חסידים היא ואין מורין כן לכתחילה, ג' אם שאלוהו בסתם שימסרוהו להם ולא נודע דעתם אם להרגו אם לאו, אם בדיניהם שימסרו להם יכולין למוסרו להן, ומורין כן לכתחילה. [ומ"ש בחילוק ג' "ולא נודע דעתם כו", עיי"ש שמוכח מתוך הרצאת דבריו שר"ל שאם כוונתם רק לחקור אותו אולי יוכלו לחופפו בשום דיבור, או אפילו אם כוונתם לאוסרו, שפיר דמי. ועוד שם בב"ח ד"ל וחו נראה דדין זה שכתב הרמב"ם דאין מורין כן לכתחילה חידוש הוא, והלא פשט הלשון דקאמר "ולאו משנת חסידים היא" אינו אלא לומר דרודאי דינא הכי ומורין לה ביה מדרשא, אלא דממדת חסידות הוא שלו יהא נעשה ע"י אלא ע"י אחר כדפרי. וכיון דחידוש הוא הכו דלא לוסיף עלה, דדוקא בבעו למקטליה בוודאי, אבל באומרינן תן לנו אותו, ואיכא ספיקא דלמא אין דעתם אלא לחבשו בבית האסורים מורין כן אף לכתחילה, ע"כ].

20 וכן בשו"ת איתן האורחי סימן מו חולק על הב"ח ד"ל, והגאון מוהר"י מקראקא כתב דאם לא נודע אם דעתם להרגו ושאלוהו בסתם יכולין למוסרו ומורין כן לכתחילה, ומלכד זה שאין אנו מחייבים לשמוע לו ולפסוק כמותו להלכה ולמעשה מאחר שלא ביאר בהדיא [פ"י, בחידושי על הטור] מאין

לו הרבה פוסקים לסמוך עליהם, מ"מ עכ"פ אין לגדולי ישראל להשתדל בזה אלא להיות בשב ווא"ת וכו', ע"כ].

(ב) עוד י"ל באיכות הראיה שצריך בכדי להתיר את הפנייה והמסירה לרשויות, שכאמור בראשית דברינו, הרי בדרך כלל אין בענינים אלו עדות גמורה וחזקה, אלא עדות קטנים ופסולים ואומדנות, וכן לפעמים ישנה הודאת בע"ד, ולפ"ד אין אדם משים עצמו רשע. ולהנ"ל שפיר דמי לסמוך על כאלו הוכחות, שלדין ב"ד מכין וכו' כבר כתב בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן רעט (הובא בב"י ח"מ סימן ב) שאם י"ש להם עדים קרובים או עד מפי עד וכיוצא בהם שנראה להם שהענין אמת, שיכולים לדון ולקנוס. שלא הצריכו עדים גמורים אלא בדיני תורה כסנהדרין וכיוצא בהם כו'. וע"ע שו"ת רשב"א ח"ד סימן שיא שתשובה זאת הובאה שם יותר באריכות, ומבואר שגם על פי עצמו קונסים, ואין אומרים אין אדם משים עצמו רשע, עיי"ש.

וכן לענין הך דהורמנא דמלכא, רבי אלעזר ברבי שמעון תפס הרי את הגנבים ומסרם למלכות על פי אומד דעתו בלבד, כמבואר בסוגיא דב"מ שם.

אכן, באמת מקום יש לדון ולומר שעדות קטנים נאמנת בענינים אלו מדינא, והוא ע"פ המבואר בשו"ת שואל ומשיב מה"ק ח"א סימן קפה, שנשאל על שאירע בעיר אחד שנשמע קול על מלמד אחד שהילדים שלמדו אצלו בקטנותם מעידים שבקטנותם טימא אותם, ובא הדבר לפני הרב האב"ד ולא רצה לקבל עדות, והמלמד קיבל על עצמו באלה ובשבועה שתיכף אחר הזמן יסע משם, ואח"כ רצה להיות מלמד בלבוב, וכאשר נשמע הקול בלבוב שלח בעה"ב אחד נכבד מכתב להרב אבד"ק והוא השיב כי ישב עם ב"ד לחקור ולדרוש הדבר, ולא מצא שמץ פסול עפ"י ד"ת, וע"כ הבעה"ב דשם החזיקו המלמד שיהיו שם כי אמרו שהוא אומן. ואח"כ הגיע מכתב עם גב"ע, והעידו שני בחורים שבילדותם בהיותם לומדים אצלו כבני ט' שנה או פחות היה מטמא אותם במשכב זכור, והדברים באו ברוב ענין אשר הוא מגונה להעלות על הספר.

והשיב שאע"פ שלפסול אדם צריך שני עדים כשרים וקטנים פסולי עדות המה, ואפילו להעיד בגדלותם מה שראו בקטנותם, מ"מ נד"ז שונה וז"ל, אמנם לפמ"ש המהרי"ק והתה"ד, וקבעו הרמ"א בש"ע,²¹ שבמקום (שא"צ) [שא"ד] להיות עדים כשרים נאמנים אפילו אשה וקטן, ואם כן בדבר זה שבוודאי אי אפשר להיות גדולים ואי אפשר שתהיו עדות בדבר, דבלי ספק האיש הלז אף אם הוא רשע ופריץ אבל במסתר מעשהו, ורק בילדים קטנים משחק וכמתלהלה בזיקים ואומר הלא משחק אני, אם כן פשיטא דנאמנים להעיד. ומה גם דאטו אנו רוצים לפסלו לעדות ולשבועה, רק דאמרינן דשמא עשה זאת,

יצא לו פסק זה, אף כי י"ל דשבע ב"ב והאי מעשה תבעוהו בפירוש להריגה, מ"מ לא נשמע מזה אלא אם הוא חייב מיתה כשבע בן בכרי, אז אפילו תבעוהו בפרוש להריגה יכולין למסור, אבל מאן ימר דאם אינם תובעים בפירוש להריגה יכולין למסור אפילו אינו חייב מיתה, אלא אדרבא נשמע מזה להפך אם אינו חייב מיתה אפילו לא תבעו בפירוש להריגה אין יכולין למסור, ע"כ.

וכבר אמרו בנדה דף ס"א האי לישנא בישא אף דלקבולי לא בעי למיחש מיהא מבעיא, ובמ"ק דף י"ח אמרו דהאי לישנא בישא עכ"פ מקצתו אמת, ואם כן איפוא אוי לנו שבימינו עלתה כך שיהיה איש כזה מלמד תינוקות של בית רבן אשר הבל פיהם טהור, ויש לחוש שהבל פיו הטמא יטמא אותם, וע"כ על דעתי שמהראוי להסיר כתר המלמדות מעל ראשו ויחושנו לנפשם עד אשר ישוב בחשובה שלימה ובסגופים כראוי, ואז ישוב לקבל דברי חברות ויהיה לו לכפרה על חטאיו, וכל זמן שאינו מתודה על חטאיו לא שייך תשובה כו', ע"כ, ועיי"ש שמאריך.

והנה, לא מבעיא טעם הראשון ע"פ הרמ"א ששייך בנ"ד, אלא אף הטעם השני, הנה כאמור ברוב המקרים אין לרשויות ענין להעניש העבריין, אלא מאלצים אותו לעבור תהליך שיקום – ומובן שכל מקרה משתנה לפי נסיבותיו, ותלוי בשיקול דעת הרבנים שעוסקים בדבר.

הרב שלום יוסף אלישיב

ירושלים

שאלה בענין הודעה לממשלה על התעוללות בילד או בילדה

[שאלת הגרש"פ כהן שליט"א]

בס"ד כסלו תשס"ד

החיים והשלום להוד כבוד מרן הגאון כש"ת הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א

רצוני בזה לשאול את השאלות דלהלן:

א. במקרה שאחד יודע ידיעה ודאית שמישהו מתעלל בילד או בילדה באופן מיני או באופן פיסי האם מותר למסור ידיעה זו לפקיד הממשלה מבלי ללכת לב"ד של ישראל (על אף שאפשר שיענישוהו לזה עונש ממון או עונש מאסר)?

ב. את"ל שמותר בכך האם מותר כן גם כשאין לו ידיעה ודאית בזה רק שרגלים לדבר יש בזה או אפילו גם רגלים לדבר אין בזה, רק שיש להסתפק לאיזו סיבה אולי הוא כן או שמא בכל כה"ג חייב ללכת לב"ד של ישראל שהם יכריעו בדבר אם אשם הוא בכך או לא?

ג. בשאלות הנ"ל האם משתנה הדין היכא דהוא חוק הממשלה שאנשים מסוימים [כגון רב או מנהל בשיבה או מחנך או רופא] חייבים למסור ידיעותיהם וחששותיהם בענינים אלו להממשלה, ואם יעברו על החוק הם עלולים לקנס ממון או אפילו למאסר ואף עלולים הם להתחייב סכומי עתק במשפט אזרחי להורי הילד על שעברו על החוק ולא הגינו על הילד?

והנה לכאורה דמיא הא מילתא לעובדא דר' אלעזר ב"ר שמעון ועובדא דר' ישמעאל ב"ר יוסי בפרק השוכר שמסרו גנבים למלכות דכך היתה הורמנא דמלכא, וכדפירשו הטעם בזה הריטב"א שם והרשב"א בתשובה הובא ביתה יוסף בחור"מ סימן שפ"ח דהם שלוחי דמלכא ומדיני המלכות להרוג ואף בלא עדים והתראה לייסר העולם ושלוחו של מלך כמותו [ואף ר' יהושע בן קרחה שקראו לראב"ש חומץ בן יין ואליהו שאמר לריבר"י שהיה לו לברוח מודו דמן הדין שרי רק שאמרו שמחמת חסידותם היה להם למנוע מזה כמש"כ הרשב"א שם] ואף נראה דק"ו הוא משום שנמסרו שם להריגה, ועוד דהתם הפשע הוא רק בממון אחרים והכא הוא בגופם, מיהו שמא לא נאמר כן אלא במלך שהוא מושל בכיפה במדינתו אבל בכגון ארצות הברית שאף נשיא המדינה אינו בגדר זה שיהא נחשב כמלך לא נאמר כן, אולם יש לומר דהממשלה בכלליות דינה כדין המלך לייסר העולם.

המודה למרן שליט"א על טרחתו והמברכו בשים שלום טובה וברכה לו ולכל אשר אתו

המחכה לתשובתו הרמתה

שרגא פייוול כהן

תשובת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א

בס"ד צום העשירי תשס"ד

לידידי וכו' הגרש"פ כהן וכו'

מכתבו קבלתי במועדו ולא עלתה בידי להשיבו עד שהגעתי ליומא דמפגרי ביה רבנן, תוכן השאלה אחד יודע שמישהו מתעלל בילד או בילדה בעניני מין, ובאופן שאין בידינו לעצור בעדו שלא ימשיך במעשיו הרעים, האם מותר להודיע על כך לפקיד הממשלה.

והנה ז"ל הרשב"א בתשו' ח"ג סי' שצ"ג "רואה אני שאם העדים נאמנים אצל הברורים רשאים הן לקנוס קנס ממון או עונש הגוף הכל לפי מה שיראה להם וזה מקיים העולם שאם אתם מעמידין הכל על הדינין הקצובים בתורה ושלא לענוש אלא כמו שענשה התורה — נמצא העולם חרב — ונמצאו פורצין גדרו של עולם נמצא העולם שמם, וכבר קנסו קנסות במכה את חבירו וכו' בכל מקום ומקום דנין לגדור את הדור וכן עושין בכל דור ודור ובכל מקום ומקום שרואין שהשעה צריכה לכך — והנה אמרו דרב הונא שהיה מבבל קץ ידא — ולפיכך ברורים אלו שעשו זה אם ראו צורך השעה לתיקון המדינה — כדין עשו, — וכ"כ בדאיכא הורמנא דמלכא וכענין שעשו ר' אלעזר בר"ש בר"פ הפועלים"

מתוך דברי הרשב"א שמעינן דבדבר שיש בה משום תיקון העולם יש כח לחכמי ישראל שבכל דור ודור לגדור גור ולעמוד בפרץ גם במקום שאין לנו צירוף של הורמנא דמלכא וממ"ש הריטב"א בחי' לב"מ [פ"ד ב'] משמע לכאורה דכחו של הורמנא דמלכא הוא זול"ש "אמר להו תפסוהו, והא דדאין בלא עדים והתראה, ושלא בזמן סנהדרין, שאני הכא דשליחא דמלכא הוא ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם כמו"ש ברוד שהרג גר עמלקי ושלוחו של מלך כמותו —", אך כפי האמור בדבר שיש בו משום תיקון העולם א"צ בקבלת הורמנא דמלכא.

אכן כ"ז להתיר להודיע לממשלה הוא באופן שהדבר ברור שאכן ידו במעל, ובזה יש משום תיקון העולם אך באופן שאין אפי' רגלים לדבר, אלא איזה דמיון אט נתיר הדבר לא רק שאין בזה משום תיקון העולם אלא הרס העולם יש כאן ויתכן שבגלל איזה מרירות של תלמיד כלפי המורה מעליל על המורה או בגלל איזה דמיון שוא מכניסים אדם למצב שטוב מותו מחייו, — על לא עול בכפו, ואין אני רואה שום היתר בדבר.

והנני בזה ידירוש"ת

יוסף שלום אלישיב

עוד שאלה מהגרש"פ כהן בענין הנ"ל

בס"ד שבט תשס"ד

החיים והשלום להוד כבוד מרן הגאון כש"ת הרב יוסף שלום אלישיב שליט"א

לאחר שכיבדני מרן שליט"א בתשובתו בדבר הגידון של הודעה לפקדי הממשלה אודות התעללות בילד או בילדה שכתב מרן שליט"א שבמקרים מסויימים ניתן להודיע לממשלה באתי בזה בדברות שניות להוסיף לשאול כפי מה שנודעתי שאם החשש של התעללות [כולל גם חשש של מכות לילד וכדומה] הוא על הורי הילד, אז עלולה הממשלה להוציא מהבית כל הילדים בע"כ של ההורים ולהושיבם בבתי אחרים, ואף בבתי של נכרים עד שיתברר הדבר אם אמנם ההורים התעללו בילד אם לאו, ומדכן הוא שואל אני ממרן שליט"א האם דברי תשובתו אמורים גם במקרה כזה. המורה למרן שליט"א על טרחתו והמברכו בשים שלום טובה וברכה לו ולכל אשר אתו.

המחכה לתשובתו. הרמחה

שרגא פייוול כהן

העתק תשובת מרן הגר"ש שליט"א

כבוד ידידי הגאון הרש"פ כהן שליט"א

ע"ד השאלה במקרה וההורים מתעללים בילדיהם [מכות לילד] והחוק מחייב למסור הדבר לפקיד הממשלה והממשלה עלולה להוציא הילד מבית ההורים ולהשיבם בבתי אחרים אף בבית של נכרי, עד שיתברר הדבר האם רשאים למסור הדבר לממשלה באופן שאכן אמת נכון הדבר.

הדבר תלוי בכמה גורמים, ואם הילד נמצא בבית שומרי תו"מ ומתחנך בבתייהם הרי ע"י מסירת הילד לבית נכרי ואף לבית חילוני ה"ז בגדר מסירת זרע ישראל למולך כי אין ספק שזה יפגע בנפש הילד גם אם זה לזמן קצר וזה ישפיע על חינוכו של הילד בעתיד [מדובר במקרה שאין בהתעללות ההורים משום פקו"נ] יש גם לשקול בגדר של ההתעללות, שבהשקפה שלהם היא אחרת לגמרי משלנו.

ובכן איפוא על כל מקרה ומקרה צריך שיקול דעת והכרעה ע"י ת"ח גדולים בתורה ויר"ש.

חתימה

הרב משה הלברשטאם

חבר הבד"ץ העדה החרדית

ראש ישיבת "דברי חיים" משאקאווע

מח"ס שו"ת "דברי משה"

מסירה לשלטונות במי שמתעולל בילדיו

בס"ד יום שנכפל בו כי טוב לסדר יובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד'
אל כבוד הרה"ג וכו'...

בדבר שאלתך במקרה לא טהור באב הסורר כפרה שכבר פקיע שמיה בעשותו מעשים
מגונים רח"ל ביו"ח, וכבר הזהירוהו כו"כ פעמים על כך, אך ככלב ששב על קיאו הרי
הוא חוזר על מעשיו הנלוזים, וב"ב יראים מתקיפתו ומכחו ואין לאל ידם להיפטר
מעלילותיו המרושעות.

ובאת בשאלה אם מותר לעשות כנגדו מסירה לשלטונות, כדי שיאסרוהו באזיקים בבית
הסוהר, או שמא אסור לעשות זאת מדין מסירה שהעובר על כך אין לו חלק לעוה"ב
כמבואר בר"ה דף י"ז ע"א.

עוד שאלת, אם בני ביתו עצמם יכולים למוסרו לשלטונות, ואם אין בכך משום חסרון
במצות כיבוד הורים.

והאמת אומר, כי לעת עתה אין זמני איתי לכתוב תשובות ולענות בארוכה לכל שאלה,
בהיות שחבילי טרדין מוקפין על צווארי, ואולם לאות ידידות ולגודל צו השעה וההכרח
לגלות דעתי בענין זה, אמרתי אחכמה ואעלה על הכתב מה שנלענ"ד בענין זה.

ראשית דבר, הנה ידועים דברי הגמ' בב"מ דף פ"ג ע"ב אתיוה לרבי אלעזר ברבי
שמעון וקא תפיס גנבי ואזיל, שלח ליה רבי יהושע בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה
מוסר עמו של אלקינו להריגה, אמר ליה קוצים אני מכלה מן הכרם, שלח ליה יבוא
בעל הכרם ויכלה את קוציו וכו', אמר שישו בני מעי שישו, ומה ספיקות שלכם כך
ודאית שלכם על אחת כמה וכמה, מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם.
ועיי"ש בגמ' שלאחר פטירתו קרעו לכריסיה והוציאו את בני מעיו בשמש בימי תמוז
ואב ולא הסריחו.

הנה לן פלוגתת ר"א בר"ש וריב"ק אם מותר למסור גנבים לשלטונות שידונום למיתה
או לא.

ובפשטות צריכים דברי הגמ' ביאור, מה ראה ריב"ק להמליץ טוב על הגנבים, ולאסור
על ר"א בר"ש למוסרם למלכות. ובכלל צ"ע במאי פליגי ר"א בר"ש וריב"ק.

ואשר יראה בזה, על פי דברי הב"י בחו"מ סי' שפ"ח מחו' ח' שהביא מהרשב"א
בדין המוחזק למסור, אם מותר למוסרו להריגה בידי המלכות, שכתב הרשב"א להתיר.

והוסיף עוד, שמה שאסר ריב"ק לר"א בר"ש וכן אליהו אסר זאת לרבי ישמעאל ברבי יוסי (עיי"ש בב"מ פ"ד ריש ע"א) "לא נשוי להו לר"א בר"ש ור"י בר"י לטועים גמורים בדינים מפורשים, אלא שמחמת חסידותן היה להם להימנע מלהרוג על מה שלא חייבה התורה מיתה", ע"כ. וראה בחידושי הריטב"א שבשיטמ"ק שכתב כע"ז.

מתבאר בדברי הרשב"א, שפלוגת התנאים דהכא, אינה בדבר השאלה אם מותר למסור את הגנבים למלכות או לא. דלעולם כולי עלמא סבירא להו שמותר למסור את הגנבים למלכות, ואולם מאחר שהעונש בתפיסת הגנב היה עונש מיתה, על כך היתה תורעמתו של ריב"ק על ר"א בר"ש עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, היינו כיון שבגרימתך הורגים את הגנבים, והרי אין דין התורה לגנב במיתה, הרי שבגרימתך דנים את הגנבים בעונש הגרוע והמכביד טפי מן העונש האמור בקרא על עבירה זו.

פנים חדשות באו לכאן בביאור סוגיית הגמ' ובפלוגת ר"א בר"ש וריב"ק ע"פ דברי הרשב"א דהכא, דר"א בר"ש ס"ל שמותר למסור את הגנבים למלכות אע"פ שהמלכות נוהגת בהם בחומרא יתירה והורגתם על עבירה זו. ריב"ק פליג עליה בהא, וסבירא ליה דאם אמנם מותר למסור את הגנב למלכות, היינו דווקא כאשר המלכות נוהגת בהם כפי העונש המושג להם בתורה, לא כן כאשר המלכות הורגת את הגנבים, ומחמירה בהם טפי מדין התורה, בכה"ג אין היתר למוסרם למלכות.

ולעולם אימא לך, שכאשר ידוע הדבר שלא תנהג המלכות ביד קשה כנגד הגנבים טפי ממה שכתוב בתורה, כי אז, בין ר"א בר"ש ובין ריב"ק, כולם יענו ויודו שמותר למוסרם למלכות. כן נראה ביאור סוגיית הגמ' ע"פ דברי הרשב"א.

ביאור נוסף לסוגיית הגמ' הנ"ל יתכן, כאשר נבוא לדייק בדברי הרשב"א באומרו, לא נשוי להו לר"א בר"ש ור"י בר"י לטועים גמורים בדינים מפורשים, אלא שמחמת חסידותן היה להם להימנע מלהרוג על מה שלא חייבה התורה מיתה, ע"כ. הנה 'חסידותן' של ר"א בר"ש ור"י בר"י היא שהיתה צריכה למנוע בעדן שלא יגרמו לגנב עונש חמור יותר ממה שמפורש עליו בקרא.

ומעתה יתארו שיטתם של ר"א בר"ש וריב"ק על זה הדרך, שאם אמנם ריב"ק סבר שמכח 'חסידותו' של ר"א בר"ש היה צריך להימנע מלמוסרם למלכות בידעו שיענישו את הגנבים למיתה, ר"א בר"ש עצמו לא הוי ס"ל שענין חסידותו אמורה לשנות דינו ומנהגו [ובפרט אחר שהוא היה ממונה על ענין זה בהורמנא דמלכא. וראה שו"ת הריב"ש סי' רע"א ד"ה והרביעית, שענין הורמנא דמלכא מדין דינא דמלכותא דינא הוא].

על פי ביאור זה יתיישב בטוב טעם ענין תשובתו של רבי ישמעאל ברבי יוסי לאליהו שפגע בו ואמר לו עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, ור"י בר"י השיב לו מאי אעביד הורמנא דמלכא הוא. דלכאורה מאי תשובה היא זו כלפי הטענה החזקה כל כך עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה. ולהנ"ל א"ש מאוד, דוודאי אילו היתה טענתם של ריב"ק ואליהו כנגד עצם המסירה, הרי וודאי שאין כל תירוץ ויישוב בהא שמעשיהם הוא בהורמנא דמלכא. ואולם, כיון שכל הטענה הוא שמחמת 'חסידותם' אין

להם לגרום לעונש יותר ממה שגזרה וקצבה התורה לגנבים, על טענה זו השיב ר"י בר"י מאי אעביד הורמנא דמלכא הוא, וכיון שכן אין זה המקום לנהוג במידת חסידות, אלא מוכרח אני לנהוג ככל האדם. [ומ"מ אמר לו אליהו שאין לו לוותר על חסידותו ועליו לברוח ללודקיא, כמבואר בגמ' שם].

ויש להפליא מאוד במה שנראה מדברי הרשב"א בשו"ת ח"ג סי' שצ"ד שנקט להלכה כדברי ר"א בר"ש, עיי"ש שמתיר לה'ברורים' לקנוס קנס ממון או עונש הגוף הכל כפי מה שיראה להם. וכתב, ולפיכך 'ברורים' אלו שעשו זה, אם ראו צורך שעה לעונש ולקנוס ממון או גוף לתיקון המדינה ולצורך השעה כדין עשו, וכל שכן באיכא הורמנא דמלכא וכענין ר' אלעזר בר' שמעון בריש פרק השוכר את הפועלים וכו', ע"כ.

ומפליאים הדברים, דהרי בין אם ננקוט כפי ביאורינו קמא ובין לביאורינו בתרא כולי עלמא מודו שמותר למסור למלכות את החוטאים כאשר אין לחשוש שיענישו בעונש החמור יותר מהעונש המושג עליהם בקרא, ורק בדין שהעונש לגנבים היה מיתה טען ריב"ק כלפי ר"א בר"ש שהוא מוסר עמו של אלקינו להריגה, ולביאורינו בתרא הוי טענתו שאין ראוי להתנהג בחסידות כר"א בר"ש שיגרום לכך שיענישו את הגנב יותר מכדי מידתו וטפי ממה שהושת עליו בתורה. ומדפסק הרשב"א כר"א בר"ש, מוכח דס"ל שאפי' משום מידת חסידות אין להימנע מלמסור את הגנב, אפי' כאשר הדבר ידוע שיהרגוהו ויתנהגו עמו בחומרא יתירה מהעונש המגיעו מן התורה, וזהו פלא. [ואולם, לאידך גיסא איכא למימר, שאדרבה, מאחר שאין חילוק לדינא בין ריב"ק ור"א בר"ש כ"א כאשר מענישים בעונש החמור יותר מעונשו שבתורה, נוכל זאת גם רק להנהיגים במדת חסידות, לביאורן בתרא], אשר לכן לא מנע הרשב"א עצמו מלהביא דברי ר"א בר"ש, אחר שבנידון ה'ברורים' אין נפק"מ לדינא בין ריב"ק ור"א בר"ש, כיון שאלו ה'ברורים' נתיישבו בדברים היטב טרם עשותם מעשיהם, כפי הנבחר בדברי הרשב"א שם, והבין].

והנה מו"ר הגאון האמיתי מרן שליט"א בעל שו"ת שבט הלוי ח"ב סי' נח נשאל בדין העובד במשרד המכס ורואה מי שרימה את הממשלה אי צריך למסור אותו בבית משפט. עיי"ש תשובתו דוודאי לכתחילה לא יאות לעבוד במקומות אלו, אך כיון שכבר עובד שם מחובתו לדווח על רמאות זו לשלטונות מדין דינא דמלכותא דינא. ועיי"ש שהביא דברי הגמ' בב"מ הנ"ל, וכתב דאם אמנם ריב"ק ואלהיו טענו עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, היינו משום שנוגע לסכנות נפשות של ישראל, אבל מעיקר הדין משמע שגם בזה איכא דין מלכות.

לעוצם דבריו שלכתחילה יש להימנע מלעסוק בעיסוק זה, ראה שו"ת אג"מ חלק חו"מ ח"א סי' צ"ב הסובר דמאחר שגם חוקר מס שיבוא במקומו ימצא אף הוא את הרמאויות הללו, הרי שאין הוא הגורם למסירה זו, ואין צורך להימנע מעיסוק זה.

ולפלא שלא הביא מדברי הרשב"א דלעיל, והיה מסיק שגם לענין הריגה לא נתכוונו אליהו וריב"ק לאסור, אי לאו משום חסידותם של ר"א בר"ש ור"י בר"י, וגם יש להפליא

שלא העיר דעם טענותם של אליהו וריב"ק עדיין ההלכה כר"א בר"ש ור"י בר"י, וכדמוכח מדברי הרשב"א בתשו' דלעיל, וי"ל.

אם נבוא לדון בדבר השאלה הבאה בזה, באיש רע מעללים שיצרו אוגוסו לחטוא ולהרשיע, וניתן למוסרו לשלטונות כדי שיעצרוהו בתפיסה לכמה שנים עדי ירגיע עצמו וישוב אל ה' בכל ליבו. הגה ע"פ המורם מכל הנ"ל אין כל חטא ופשע במסירה זו. ואדרבה, מצוה היא זו, שבכך גורמים שימנע מלעשות מעשיו המגונים בשנית. דהרי אין לחוש שהשלטונות יענישוהו במיתה, וכל עיקר העונש שיושת עליו הוא, שיושיבוהו לכמה שנים בבית הסוהר, ויוכל להרוויח בכך שיצמידו לו פסיכולוג או פסיכיאטר שישיגו עליו ועל תהלוכותיו בעינא פקחא, ואולי יוכל למצוא מזור לנפשו הנאבדת והנאנקת ע"י הטיפול הפסיכולוגי, הגה בכה"ג פשוט הדבר שיפה שעה אחת קודם להצלתו ולהצלת משפחתו.

והנה בדברי הרשב"א שם מובאים שני טעמים לעיקר הדברים שמותר למסור להריגה את המוחזק למסור. הא', ע"פ דברי הגמ' בסנהדרין דף מ"ו ע"א תניא ר"א בן יעקב אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה וכו' כדי לעשות סייג לתורה וכו', עיי"ש. והב', כלשונו, עוד אחרת כי בעון הדור התחילו קצת אנשים ללמוד האומנות הנפסדת הזאת וכו', וכל שהשעה צריכה לכך מכין ועונשין שלא מן הדין, ע"כ.

החילוק בין הטעמים הוא, אם היתר ההכאה והענישה להעבריינים אמור לכל אדם או שהדבר מוטל על הב"ד, ולאו כל איניש ראוי לעבד דינא לנפשיה ולהכות בכל מי שיראו עיניו שיש להענישו. דלהטעם הראשון, רק הב"ד יכולים להכות ולהעניש שלא מן התורה, ולהטעם השני כל שהשעה צריכה לכך אין מניעה שכל אדם יעשה זאת.

עוד בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' רל"ח כתב, אם יש אנשים רשעים מפורסמים וכו', המנהג עם הזקנים בין להלקות בין לקוץ יד ורגל, ואפילו להמיתן, ואע"פ שדיני התורה בטלו מן הסנהדרין עוד לא בטלו לצורך השעה וכו', ע"כ.

ובשו"ת הרא"ש כלל י"ח אות י"ג נשאל ע"י יהודה ב"ר יצחק בדבר אלמנה אחת שנתעברה מישמעאל וכריסה בין שיניה וכו' עלה בדעתי מפני שהענין כל כך מפורסם ליסרה כדת כדי לשחר תואר פניה שקשטה בפני הבעל וכו', אם תרצה ותראה בעצך להחמיר יותר או לישאר בדיני כן אעשה. והשיב לו הרא"ש, תשובה, יפה דנת ליסרה כדת כדי שתתגנה על מנאפיה, ודבר זה יעשו פתאום כדי שלא תצא לתרבות רעה וכו', ע"כ.

עוד בשו"ת הרא"ש כלל כ"א סי' ח' ט' בדבריו על אחד שלא רצה לשוב מאולתו מענין העירוב וכו', סיים התשובה להרב דמתא שם בזה"ל, שלומך יהי נצח הח' ר"י ס"ט, הכתב ששלחתי לאותו חסר מוח וכו' אם יעמוד במרדו וכו' מצוה לנדותו בכל הקהילות ספרד, וגם ידונו אותו למות בדין זקן ממרה, כי אנו חייבים למסור נפשתינו על תורת האלקים ולבער עושי הרע מקרבינו, ואתה שלום וכו', אשר ב"ר יחיאל, ע"כ. ובשו"ת התשב"ץ ח"ג סי' קס"ח, עיי"ש תשובתו לגבי ענישת שמעון שהתחבר לראובן

הסגי נהור וגזל ממנו המרגליות שהיו לו. וז"ל בתו"ד, וכבר אסרתי אני בבית הסוהר יהודי מכאן שטען עליו אורח נפוסי שגנב ממנו, ועל ידי ניכרין דברי אמת אסרתיו, ולא היה שר ומושל שפטרוהו, ואח"כ נמצאת הגניבה בידו וקלסוני כל הקהל על זריזותי בזה, ע"כ.

וראה שו"ת מהר"ם מלובלין סי' קל"ח מחלוקת הראשונים אם יש כח ב"ד בזה"ז לדרון עונש מיתה משום מיגדר מילתא, וע"ע טור ושוע"ע חו"מ סי' ב' בזה. ובנדה דף ס"א ע"א הנהו בני גלילא דנפק עליהו קלא דקטול נפשא אתו לקמיה דרבי טרפון אמרו ליה לטמרינן מר וכו'. ומוכח שרבי טרפון לא רצה לסייע בידי אלו שיצא עליהם שם שהרגו בנ"א. וראה ברש"י שם ד"ה מיחש ליה מיבעי, ושמא הרגתם ואסור להציל אתכם, ועיין בתוס' שם ד"ה אטמרינכו. ודבר פלא איתא בחכמת שלמה למוהרש"ל ע"ד התוס' שם, שכתב, אין ראיה מכאן להציל ההורג אפילו בעת שבטלו דיני נפשות, מ"מ אסור להציל, וכן יאבדו כל אויבי ה', וידינו אל תגע בהם [לסייעם להתחבא מפני המחפשים אתריהם] וכו', ע"כ.

המורם מכל האמור, שכבר מצינו אצל רבותינו הראשונים שהזדרזו לענוש ולקנוס את כל אלו מאחינו הטועים שלא הצליחו לעמוד איתן מפני פיתויי יצרם, והענישה היתה קבל עם ועדה למען ישמעו ויראו.

ומה שנתר עתה לעיין הוא לענין דין המסירה לשלטונות, דהנה אם אמנם הובאו לעיל דברי הרשב"א בתשו' שהוכיח מהא דר"א בר"ש בב"מ, שמותר לילך כנגד העבריינים בכל החומר, והוכחנו מדבריו דפסק כר"א בר"ש אף לענין המסירה לשלטונות. עכ"ז, עדיין יש צורך לדרון הרבה בדבר, אחר שבגמ' דסנהדרין מובא שהמוסר אין לו חלק לעולם הבא, ואם יש במסירה זו חשש קל של איסור, הרי וודאי שלא נבוא להתירו בהינף יד.

ואשר יראה בזה בהקדם דברי הגמ' בגיטין דף ד' ע"א שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו, שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, אע"פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום, שלח ליה קא מצערי לי טובא ולא מצינא דאיקום בהו, שלח ליה דום לה' והתחולל לו, דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים, השכם והערב עליהן לביהמ"ד והן כלים מאליהם, הדבר יצא מפי ר"א ונתנהוה לגניבא בקולר, ע"כ.

לפום דברי הגמ' דהכא מוכח במפורש שאין כל היתר למסור אדם ולהלשין עליו אצל השלטונות ואפילו כאשר הוא מציק ומצער ביותר.

הרמב"ם בפ"ח מהל' חובל ומזיק הל' ט' פסק אכן כך, בלשונו, אסור למסור ישראל ביד גוים בין בגופו בין בממונו ואפילו היה רשע ובעל עבירות, ואפילו היה מיצר לו ומצער, וכל המוסר ישראל ביד גוים בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעולם הבא, ע"כ.

מקור דברי הרמב"ם בר"ה דף י"ז ע"א אבל המניין והמסורות והאפיקורסים וכו' ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו, יורדין לגיהנום ונידונין בה לדורי דורות, ע"כ.

אלא שיש לעיין בהמשך דברי הרמב"ם שם (הל' י"א) שכתב, וכן כל המיצר לציבור ומצער אותן מותר למסרו ביד גוים להכותו ולאסרו ולקנסו, אבל מפני צער יחיד אסור למסרו, ע"כ. הנה לן חילוק להלכה בדברי הרמב"ם, דכאשר הצער הוא ליחיד, אין היתר למסרו. וכאשר הצער הוא לרבים מותר למסרו.

וכבר תמהו רבים וגדולים על חילוק זה של הרמב"ם בין ציבור ליחיד מנין לו זאת. וידועים דברי החת"ס בחידושו לגיטין (שם) שכתב שהרמב"ם למד זאת מעצתו של ר' אלעזר שאמר למר עוקבא דוס לה' והתחולל לו, השכם והערב עליהם לביהמ"ד וכו'. והנה עצה זו שייך רק ביחיד, אבל בציבור קדירא דבי שותפי לא חמימי ולא קדירי, מי עריב וישכים בעד כולם, ע"כ מותר למסרו, ע"כ תו"ד החת"ס.

וכרא כרעא דאבוה מרן בעל הכת"ס כתב אף הוא בחידו' לגיטין שם דמקור דברי הרמב"ם הוא מדיוק בקרא בעוד רשע לנגדי, תיבת בעוד קשה וכו', ונ"ל דהורה לנו בזה דלא שם לפיו מחסום רק כל זמן שלא הרשע רק נגדו, אבל כשצער לרבים, וכך דרכם של רשעים וכו' מרעה אל רעה יצאו להרע ולצער רבים לא החשיתי עוד וכו', ע"כ.

הנה שני הנביאים הלא המה מרן בעל החת"ס ובנו הכת"ס נתכוונו לדבר אחד, ביישוב חילוקו של הרמב"ם הנז', והבן.

ולי נראה באופן פשוט, דהרמב"ם הוי קשיתיה עיקרא דדינא מדוע לא נוכל למסור לשלטונות את המיצר ומצער ומקניט, הרי בכל דרך ואופן שניתן למונעו מעשיית וגרימת צער לאחרים מצוה רבה היא, וכאשר אין דרך אחרת כי אם ע"י מסירתו לשלטונות, מדוע לא נעשה זאת.

ולעולם הוה דעתיה דהרמב"ם להורות למסור את כל המצערים, בין ליחיד ובין לרבים, אלא שבצער היחיד מצאנו גמ' מפורשת בסוגיא הנ"ל שאין היתר למסור את המצער לידי השלטונות, ועל כרחינו לאסור זאת, ואולם, בצער דרכים שלא מצאנו שאסור זאת בגמ' הרי וודאי שמותר למסור את המצער לשלטונות. וכל כי האי גוונא אמרי' היכא דאיתמר איתמר והיכא דלא איתמר לא איתמר.

ודבר חידוש מובא בספר גרש ירחים ע"ד הגמ' בגיטין הנ"ל, עיי"ש שמדייק בדברי רש"י ד"ה העומדים עלי שכ' לחרף ולגדף, ומבאר בכוונתו, משום דאם היו עומדין על דמו ודאי היה מותר למוסרן כי הבא להרגן וכו'. ובזה מפרש הכתוב בעוד רשע לנגדי, היינו שרק כאשר הרשע הוא לנגדי שאינו עומד עלי רק להתנגדות בעלמא אשמרה לפי מחסום, לא כן כאשר הרשע עומד על דמי ומציק לי ומצערני בכה"ג מותרת המסירה. וראה בפנ"י בסוגיא שם דמפרש כעיי"ז.

עוד יש להעיר ע"פ המובא בשו"ת מהר"ם מינץ סי' צ"ט הסובר שמעיקרא דדינא בדבר שאלתו של מר עוקבא אין כל איסור בדבר מדין התורה, אך מר עוקבא הוא שהחמיר על עצמו משום מידת חסידות. ואולם, כבר דחה דבריו בכנסת הגדולה בחו"מ סי' שפ"ח הובא בהגהב"י ס"ק נ"ד, עיי"ש.

לסיכום הדברים, הנה בנידון דידן שלא ניתן לומר לב"ב שישכימו ויעריבו כדי לכלות את אביהם, נותרה אך רק העצה שימסרוהו לשלטונות. ובפרט ע"פ המובא לעיל בדברי הגרש ירחים שרק התם שגניבא גידף וחירף את מר עוקבא לא היה היתר למוסרו למלכות, אבל כאשר האב מזיד ומפשיע בידים, אין עצה ואין תבונה כנגדו.

וראה בש"ך בחו"מ סי' שפ"ח ס"ק מ"ה שהביא מהר"מ בשם מהר"ם מריזבורק דאם רגיל להכות הבריות מותר לקצץ ידו ע"י עכו"ם או להפסיד ממנו או להציל באחד מאיבריו. ועיי"ש עוד שמצוה לכל אדם להגיד לשופט פלוני הכה את פלוני.

ובסמ"ע שם ס"ק ל' כתב לדייק מדברי המחבר שם סעי' י"ב אהא דכתב שעל צער יחיד אסור למסור, דהיינו רק צער בעלמא, אבל אם מסרו בממון, וכ"ש אם יסרו במכות ועונשי הגוף מותר, ע"כ.

ובשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קמ"ח שאל נשאל מרא דארעא דישאל אם מותר למסור לשלטונות את אלו המסכנים עובדי דרך ע"י אי זהירות בהנהגתם בכלי רכב. עיי"ש תשובתו הרמתה דפשיטא ואין צריך לומר שדינו כרודף ומותר למוסרו לשלטונות.

ופטור בלא הערה אי אפשר, דהנה בשלהי דבריו שם כתב בזה"ל, אמנם כמבואר בכל אלו הדינים בין ברודף (בסי' תכ"ה) ובין במוסר (סי' שפ"ח סעי' י') ובין בעוסק בזיופים (שם סעי' י"ב) ובשאר מקומות, דקודם שימסור אותו לערכאות צריכים התראה, כן בנוד"ד אין לעשות מעשה בלא התראת ב"ד וכו', ע"כ.

ולענ"ד דבריו צריכים לי עיון לענין ההתראה בב"ד, דהנה הש"ך בחו"מ סי' תכ"ה ס"ק ג' [וכ"ה בבאה"ט שם ס"ק א'] כתב ע"ד המחבר שם סעי' א' הרודף אחר חבירו להרגו והזהירוהו, דהאי והזהירוהו אין כוונתו להתראה ממש ושיקבל ההתראה, אלא אמרין לו זה שאתה רודף אחריו ישראל הוא והתורה אמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך [עיקר דין זה כבר מובא בטור ובב"י, עיי"ש], ובדיעבד אפי' לא אמרו לו אפי' זה אפ"ה מצילין הנרדף בנפשו של רודף, עיי"ש שמוכיח דבריו מהא דאף רודף קטן מצילין את הנרדף בנפשו של הקטן אע"פ שאין הקטן בר התראה.

ומענין לענין, הנה בסנהדרין דף ע"ג ע"א בענין למילף דין רודף שניתן להצילו בנפשו בקל וחומר מנערה המאורסה, ואמרי' שם בגמ' דא"א למילף באופן זה דאין עונשין מן הדין, עיי"ש. ומוכח שדין הצלת הנרדף בנפש הרודף עונש הוא להרודף. וזכר תמה הערוך לנר בסנהדרין שם כיצד יתכן לומר שענין הריגת הרודף הוא מדין עונש, הרי קטן לאו בר עונשין הוא, והא אף בקטן הרודף איכא לדין זה. ותמיהה זו תמה אף בעל הנו"ב בחו"מ מהדו"ת סי' ס', ועיי"ש תירוצו דאכן מאן דס"ל שלקטן יש דין רודף, על כרחך דס"ל שאין הריגת הרודף מדין עונש, ולפיכך ס"ל שא"צ התראה לרודף, ומ"ד שהריגת הרודף מדין עונש הוא, על כרחך ס"ל שיש צורך בהתראה, ואולם אין הקטן הרודף נהרג, עיי"ש ומש"כ בנו הגר"ש שם. וע"ע שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' מ"ט, צפנת פענח על הרמב"ם פ"א מהל' רוצח מהדו"ת ח"א ובשו"ת משכנות יעקב חו"מ סי' ע"ב, עיי"ש.

והנה במשל"מ פרק כ"ד מהל' שבת ה"ז [וכ"ה בשו"ת יד אליהו, וראה במחזיק ברכה אור"ח סי' של"ט ובשו"ת נוב"י הג"ל] עלה ונסתפק בדין רודף בשבת אם מותר להצילו בנפשו, וביאר שאלתו דהא וודאי שהרודף אחר אדם להרגו מחוייבים להרוג את הרודף אף בשבת כדין כל פיקו"נ הדוחה שבת. ואולם, שאלתו היא ברודף אחר איסור, כגון הרודף אחר הערוה, דהרי הדעת נותנת דמאחר שאין עונשים בשבת הרי שאין להרוג הרודף. בכה"ג, עיי"ש. והנה, ע"פ האמור לעיל תהיה ספיקתו של המשל"מ תלויה ועומדת בפלוגתא הג"ל אם הריגת הרודף היא מדין עונש או לאו, ודו"ק כי קצתתי.

ובעיקר דין זה שבדיעבד א"צ התראה ברודף כבר קדמו להש"ך רבינו הרמ"א בסי' שפ"ח סעי' י' בשם תשו' מיימוניות ומרדכי שכתב, הגה ואם אין פנאי להתרות [במוסר] א"צ התראה [והתיר עצמו למיתה באומרו שהוא הולך למסור את פלוני]. והדברים ק"ו, אם במסירה התירו בדיעבד אף בלא התראה, ברודף לא כ"ש. וראה במנ"ח מצוה רל"ו שתמה על הרמב"ם שהצריך התראה אצל המוסר ולא הצריך התראה אצל הרודף, ואכ"מ.

ונפק"מ רבתא יש בכך ע"פ השאלה המובאת במנח"י הג"ל, כגון היכא שרואים אדם הנוסע עם מכוניתו במהירות גדולה ומסכן חיי אדם, וכמטחוי קשת יש מכונית משטרה, וניתן לומר לשוטר שידלוק אחר זה המסכן את עצמו ואת הציבור כולו ויתפשנו ויקח מידו את רשיונו ואף גם יאסרו באזיקים עד אשר תנוח דעתו עליו, דלפי דברי המנח"י אין לעשות כן בטרם התרו בו התראת ב"ד, ולפי המוכח מהרמ"א ומהש"ך הג"ל הנה זה הנוהג שלא בחסדו במכונה זו הרי הוא רודף מצד כל דין ודת ומצוה להציל נפשות העוברים ושבים לתומתם ברחובות קריה על ידי תפיסת זה המטורף בדעתו והושבתו אחר כבוד בבית האסירים אפי' ללא אומר ודברים ובלא כל התראה מוקדמת.

וביותר נראה לפענ"ד שנהג זה הנוהג בפראות ושוועט מעל ראשי בני אדם דין רוצח לו, אלא שלא עלה בידו עדיין להפיק זממו, ואם נמתין להתראה בב"ד יכול לבצע את אשר זמם. [ואף שכל בר דעה יבין שאין הכוונה שבתחילת היום הוא זומם להרוג ולרוצח, מ"מ עצם הדבר שלשם מהירותו אינו דואג שלא לגרום מצר ונוק לבנ"א, דין גרמא להחשיכו כרוצח].

פש גבן מעתה, היודע באדם מסויים שהוא חוטא ומרשיע עם יו"ח ברגעים אלו ממש, הרי הוא מחוייב להציל עשוק מיד עושקו ולפנות אל השלטונות תיכף ומיד שיאסרוהו בכבלי ברזל, ויניחוהו בבית האסורים לפרק זמן ממושך עד אשר ישכיל להשקיט ולהכניע יצרו, באופן שלא יהיה כל חשש שמא יעסוק במעשים מגונים אלו בשנית.

ואולם, אם אינו חוטא ומרשיע עתה ממש, אך הדברים ידועים שהוא עושה כן, הרי שמלכתחילה טוב ויפה להתרות בו שאם יוודע או ישמע שהוא יגע בקצה ציפורנו בא' מיו"ח לטוב או למוטב, כי אז אחת דתו להיות מיושבי בית הכלא לחודשים ושנים רבים. ואולם, אין התראה זו לעיכובא כלל וכלל, ע"פ המבואר לעיל ברמ"א ובש"ך, ולפיכך כאשר אין אפשרות להתרות בו, ניתן לפנות אל השלטונות מיד כמבואר לעיל.

וזאת למודעי, כי חוטא זה הרי הוא גרוע מן המוסר והמצער את הרבים, אלא הרי

הוא רודף אחר העושה שמצוה על כל אדם להציל את הנרדף בנפש הרודף, ולמצוה גדולה תיחשב לו, וכדברי הרמב"ם בפ"א מהל' רוצח ושמירת נפש ה"ו הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף. וכיון שכן, הנה גם בניו ובנותיו יכולים לזכות בזו המצוה, ולמסור את אביהם לידי השלטונות. דהרי אין לך הצלת נרדף יותר גדולה מבאופן שהנרדף גופיה הורג את הרודף, ופשוט. ויתירא מכך, דהנה במשל"מ פ"ח מהל' חובל ומזיק ה"י הביא בשם המפרשים שהדין האמור שהיכא שניתן להצילו בא' מאיבריו אסור להרגו אמור רק בשאר כל אדם, אבל הנרדף עצמו יכול להורגו בשופי אפי' כאשר יכול להציל עצמו בא' מאיבריו של הרודף, וראה בדרוש וחידוש להגרע"א לכתובות דף ל"ג ע"ב דברי בנו הג"ר שלמה זצ"ל ביישוב דברי הרמב"ם בפ"א מהל' רוצח ושמירת נפש הל' י"ג ע"פ דברי המשל"מ הנ"ל. ועכ"פ מוכח שהקרובים אל הרודף הם הנרדפים עצמם, קרובים אל החיוב והמצוה למנוע מן הרודף להפיק זממו עליהם, וע"ע ברא"מ בפר' וישלח עה"פ וירא יעקב מאד ויצר לו, שכתב כדברי המשל"מ. וע"ע בסנהדרין ע"ג ע"א בתוס' ד"ה אף רוצח ובחידושי הר"ן שם שהצלת הנרדף מיד הרודף חובה ומצוה היא.

כסניף לכל האמור יש להוסיף המובא בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' קכ"ד אות ג' אשר שאול נשאל מו"ר הגאון האמיתי מרן בעל שבה"ל שליט"א בדבר גזלן מפורסם המתחנן על נפשו שישתדלו להוציאו מבית האסורים, האם שפיר למיעבד הכי. ומשיב, דמאחר שאין הגזלן בסכנת נפשות בהיותו בידי השלטונות, אין חיוב לעשות השתדלות לאנשים כאלה.

ולדידי נראה שלא די שאין חיוב לעשות השתדלות בכגון דא, אלא שהמשתדל להוציא הגזלן מבית האסורים עוון בידו, ומי לידינו יתקע שלא יתנקם במפליליו, או עכ"פ ישוב לסורו במהרה, ומאן יימר באיזה אופנים שונים יסתיימו עלילותיו שלאחר מכן, ואשר על כן איסור יש בדבר להשתדל בעדו ולחוננו.

יש אמנם נקודות חשובות והכרחיות בעת המאסר והטיפול באדם חולני זה שהשתיקה יפה להם, כגון הצורך להשתדל שהרופא המטפל בו וכן הפסיכולוג או הפסיכיאטר יהיו מהחרדים לדבר ה', וכן לגבי המדה והמשקל הנכון בתרופות להרגעה שינתן לו יש לשים לב שיתנו לו כפי מידתו ובשום אופן לא יותר מההכרח כמובן, וד"ל.

ועכ"פ בהא נחתין ובהא מסיקין שהמזדרז למנוע מהאב או מבני המשפחה מלחטוא, בכל אופן שימצא לנכון ואף למוסרו לשלטונות, למצוה יחשב לו. ודבר זה צריך שיהי' בהשכל ודעת, ולא ח"ו ח"ו בפרסום או בגלוי וכדו', בכדי שלא יגרם נזק לשאר בני המשפחה, כי אלו הצאן מה חטאו ומה פשעו, וכמאמר המלך שלמה, את צנועים חכמה. והנלענ"ד כתבתי.

וי"ר שלא ישמע עוד שוד ושבר בבתי כל בני ישראל מעתה ועד עולם. ואתם שלוי' וביתכם שלוי' וכל אשר לכם שלוי'.

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד - ירושלים עיה"ק

בענין הנ"ל וביאורים בענין אומדנא

כב' ידידי הרה"ג ר' צבי גרטנר שליט"א,

ב"ה אדר א', תשס"ה

קראתי הפסקים מגדולי הרבנים בענין שאלתך אם מותר למסור למלכות באחד שיש אומדנא שמתעלל בילדים ומטמא אותם, והעלו שמותר, והנה בודאי שהלכה כמותם, ואני רק אעיר לפלפולא כמה הערות בדיני אומדנא.

א) והנה מצאנו בגמ' (שבועות לד, א) שאין הורגין על פי אומדנא אפילו באומדנא ברורה, כההיא מעשה דשמעון בן שטח שראה באחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורץ אחריו ומצא חרב בידו ודם מטטף והרוג מפרפר, ואמר לו שאין דמך מסור בידי. וז"ל הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת רצ) הזהיר הדיין שלא לחתוך הגדרים באומד הדעת החזק, ואפילו היה קרוב לאמת. כגון אדם רדפהו שונאו להרגו, ולהנצל ממנו יכנס בבית אחד והרודף יכנס אחריו, ונכנסנו אחריו ומצאו הנרדף נהרג ושונאו שהיה רודפו עומד עליו והסכין בידו ומנטף דם. הרי זה ההורג לא יהרגוהו סנהדרין על צד חתוך הגדר אחר שאין עדים מעידין עליו שראו ההריגה. ובאה האזהרה בתורה מהרוג זה, והוא אמרו ונקי וצדיק אל תהרגו. ובמכילתא אמרו, ראוהו רודף אחר חבירו להרגו, והתרו בו ואמרו ישראל הוא בן ברית הוא אם הרגתו אתה נהרג, והעלימו עיניהם ומצאוהו הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם ביד, שומע אני יהיה חייב, ת"ל ונקי וצדיק אל תהרגו. וכו' עכ"ל.

ב) ויל"ע מהכתוב בדברים יט, ד, וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שונא לו מתמול שלשום, ובמשנה מכות ט, ב השונא אינו גולה, רבי יוסי אומר השונא נהרג מפני שהוא כמורד. ובגמ' שם אמרו, והא לא אתרו ביה, מתניתין כר' יוסי בן יהודה היא, דתניא ר' יוסי בן יהודה אומר, חבר אין צריך התראה, לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד. הרי מפורש בתורה שהולכין אחר אומדנא והורגין את השונא, וזה סותר למה שאמרה תורה ונקי וצדיק אל תהרגו אף בשונא שרודף אחר אחד ונכנס לבית ונכנסו אחריו וראו שהסכין תחוב בלבו.

ג) ונראה לתרץ על פי מה שכתב המהרי"ק בתשובה שהביאו החפץ חיים בסוף ספרו חפץ חיים אות ב, והיא תשובת מהרי"ק סימן קכט, וז"ל שאשה היתה טוענת על איש אחד שבא עליה וכו' ותובעת ממנו בושט ופגם, והוא מכחישה לגמרי וכו'. ואם כי כתבת שיש אמתלאות רבות מראות על הענין, הלוא ידוע הוא שפסקו הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג דאין הלכה כרבי אחא אלא כרבנן וכו', והוא הדין בכל אמתלא שבכולם, ואפילו כגון כיוצא דההוא דשמעון בן שטח שרץ אחר חבירו בסכין וכו'. ואין להקשות דהא קיימא לן בכולי תלמודא שהולכין אחר אומדנא, כי ההוא דריש פ' אע"פ דלא כתב לה אלא

על מנת לכונסה, וקיימא לן כוותיה, וכן בפרק אלמנה נזונית גבי זבין ולא אצטריכו זוזי, וכן גבי שכיב מרע שכתב כל נכסיו בלא שיור דאם עמד חוזר, וכן בכמה מקומות, וכן גבי מסוכן סמכין אומדנא אפילו לענין איסור ערוה, ולא אומרים העמידנה על חזקת אשת איש, אפילו הכי לא קשיא מידי, דודאי כל היכא שהמעשה מבורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרש אזלינן בתר אומדנא, אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים וכו' דלא ידוע לנו אם נגחו ואם לאו אלא מתוך אומדן, בהא ודאי פליגי רבנן וכו' וקיימא לן כוותייהו וכו', עכ"ל.

(ד) ולפי דבריו מיושב קושיתנו, ששונא שרודף בסכין וכעובדא דשמעון בן שטח שאנו באים מכח אומדנא לדעת שהרודף הוא הרוצח, בזה הזהירה תורה שלא לילך אחר אומדנא, ואין הורגין אלא בעדים מעידים שרואים בעיניהם, אבל במקום שיש עדים שראו שהשונא הרגו, אלא שאנו דנים מכח אומדנא לדעת שהרגו במזיד ולא בשוגג, בזה הולכין אחר אומדנא.

אכן עדיין לא נתבאר טעם הדבר למה בבירור העובדא אין הולכין אחר אומדנא, ואילו להבין העובדא בזה הולכין אחר אומדנא שלא כיוון השכיב מרע אלא להקנות לאחר מותו, ושהשונא שהרג היה במזיד, וכדומה. ונראה שטעם הדבר שהחמירה תורה בבירור העובדא לפי שזה דבר שאפשר, שהרי בדרך כלל עדים רואים גוף ההריגה, אבל הבנת המעשה בזה אין אפשרות לדעת אלא מכח אומדנא, שהרי כל פסק דין בנוי על אומדנא של הדיינים.

(ה) וכן עוד הרבה דברים שאין לנו לדון אלא על פי אומדנא כמו שנתבאר ונפסק ברמב"ם פ"ג ה"א-ג מהלכות רוצח, וז"ל המכה את חברו בזדון באבן או בעץ והמיתו, אומדין דבר שהכה בו ומקום שהכהו עליו, אם ראוי אותו חפץ להמית באבן זה או אינו ראוי, שנאמר באבן יד אשר ימות בה הכהו או בכלי עץ אשר ימות בו הכהו, עד שיהיה בו כדי להמית, ואינו דומה מכהו על לבו למכהו על ירכו. הואיל ונאמר אשר ימות בה, מכאן שאומדין מקום המכה. כשם שאומדין החפץ שהכה בו ומקום המכה, כך אומדין כח ההכאה, שנאמר באבן יד, מכאן שמשערין את היד, אינו דומה זורק אבן בחבירו וכו'. וכן משערין המכה עצמה, ומשערין כח ההורג וכח הנהרג, אם הוא גדול או קטן, או חזק או חלש, או בריא או חולה, וכן כל כיוצא בזה וכו', עכ"ל. ובפ"ד ה"ג כתב, וז"ל המכה את חברו באבן או באגרופ וכיוצא בהן אומדין אותו וכו'. ואם אמדוהו למיתה אוסרין את המכה בבית הסוהר מיד וממתינים לזה, אם מת יהרג המכה, ואם הקל ונתרפא רפואה שלימה והלך בשוק על רגליו כשאר הבריא, משלם המכה חמשה דברים ונפטר, עכ"ל. ובה"ה שם וז"ל, אמדוהו למיתה והקל ממה שהיה, ולאחר מכאן הכביד ומת הרי זה נהרג וכו', עכ"ל. הרי שהרבה דברים אומדין ברוצח, ובע"כ שכל שבדאי הרג רק שחטר פרטים בהבנת ההריגה, בזה הולכין אחר אומדנא.

(ו) ובעצם כל פסק דין שפוסקין מכח חכמה בהבנת הדין בנוי על סברות שהן אומדנות. ובסמ"ע סי' לג סק"א כתב הטעם למה פסלה תורה אוהב ושונא לדון והכשירה עדים אוהב ושונא להעיד, ותירץ דעות מעיד מה שראה ולא חשדינן ליה שישינה בכוונה בשביל אהבתו ושנאתו, משא"כ דין שתולה בסברא והמחשבה משתנה מחמת אהבתו או שנאתו, אפילו בלא כוונת רשע וכו', עכ"ל. הרי שכל פסק דין בנוי על סברא ואומדנא,

ולא על ראייה חושית. ונראה שגם לדון על אחד שהוא שונא לחייבו מיתה בהרג ולא יודעים אם בשוגג או במזיד צריך ב"ד שידון בזה, ואוהב ושונא פסולים לכך. וכן כל אומדנא כמו לדעת אם האבן יש בו כדי להמית, בכל אלו צריך שיאמרו אנשים שאינם שונאים. וביותר לדעת שמעון התימני שלאמור אם יש בו כדי להמית צריך דוקא ב"ד, ולא מועיל קבלת עדות שהכהו באבן שיש בו כדי להמית, ודריש מהכה את רעהו באבן או באגרופ שמסור לעדה ולעדים, אף אבן שמסור לעדה. ולכן מביאין האבן לב"ד, ואם נאבד האבן מתחת יד העדים, אין סומכין על עדים שיעידו שהיה אבן שיש בו כדי להמית, או כדי להזיק. אמר לו רבי עקיבא, וכי בפני ב"ד הכהו שיודעין כמה הכהו ועל מה הכהו, אם על שוקו או ציפור נפשו, ועוד הרי שדחף חבירו מראש הגג או מראש הבירה ומת, ב"ד הולכין אצל הבירה או בירה הולכת אצל ב"ד, ועוד אם נפלה קודם שראו ב"ד, כלום מצריך הכתוב לחזור ולבנות להראות גובהה לב"ד, אלא אעדים סמכין שאומרים כך וכך היה, ולא בעינן מסור לעדה אלא לעדים.

ז) ומחלוקת שמעון התימני ורבי עקיבא נראה שלכו"ע אומדן הדיינים ולא עדים, שהרי עדים אינם מעידים אלא מה שראו בראיה, ולא מה שמבינים בסברא, וכמו שהבאנו מהסמ"ע שזה הטעם שאוהב ושונא כשר בעדים, ואם נאמר שסומכין על אומדן של עדים יש לפסול אוהב ושונא, שהרי אפשר שמחמת אהבה ושנאה טועין. ולא נחלקו שמעון התימני ור"ע אלא בזה שעדים מעידים בפני ב"ד שהכהו באבן בגודל כזה, או שהפילו מגג גבוה כך וכך, והכהו במקום מסוים בגוף, או שזרק עליו אבן גדול, ועמד במרחק כזה מההרוג או מהניזק, וב"ד אומדים לפי מה ששומעין עדותן אם יש באופן כזה כדי להמית או כדי להזיק היזק כזה, ושמעון התימני סובר שגם עדות להעיד כמה גודל האבן גם זה אין סומכין על עדים אלא על הב"ד שרואים האבן. אף שעדיין צריך עדים כדי לדעת שבאבן זה הכהו, ולא נתבאר בגמרא מה ענה שמעון התימני לשאלת רבי עקיבא, איך יודעין באיזה מקום הכהו, על שוקו או ציפור נפשו, ואולי סובר שמעון התימני שלהעיד על איזה גודל היה האבן אין סומכין על עדים. כיון שניתן להביא האבן לב"ד, והרי זה כעדים שמעידן על פי אומדנא שהרגו, כגון מעשה דשמעון בן שטח, אבל להעיד על איזה מקום בגוף הכהו, כיון שלא ניתן לדעת אלו אלא על פי עדים, בזה סומכין על עדותם.

ח) והנה הרמב"ם בספר המצות שם ל"ח רצ כתב על מצוה של נקי וצדיק אל תהרוג וז"ל ולא תרחיק זה ותתפלא מזה הדין כו', ותוכן דבריו שהדין הזה שלא להרוג בעובדא של שמעון בן שטח פלא הוא ונגד השכל, שהרי ברור שהוא רוצח, והתשובה שאם לא הזהירה תורה שלא להרוג על פי אומדנא היינו אומרים שגם אומדנא פחותה מזו שהיתה אצל שמעון בן שטח בכלל, ואח"כ תאמר שגם אומדנא עוד יותר חלשה עד שאפשר להגיע להרוג על פי אומדנא קלושה ביותר, ולכן סגר הבורא יתברך הפתח הזה ואסר להרוג על פי אומדנא אפילו חזקה מאד, ואף שגם כעת יוצא שאין אנו הורגים רוצח, מ"מ עדיף לא להרוג רוצח מאשר להרוג אדם שלא רצח, זהו תוכן דבריו. ומעתה יש לומר שלא גדרה תורה וסגרה הפתח רק בדבר שניתן לדעת על פי ראייה גמורה ולא אומדנא, משא"כ לדון דין, או להבין אם רצח במזיד או בשוגג, או אם הרג באבן שיש

בו כדי להמית, וכן לדון במתנת שכיב מרע על פי אומדנא, שכל זה לא יתכן לדונו בעדים שרואים בחוש, בזה ניתן לילך אחר אומדנא.

(ט) בחו"מ סימן לד ס"כ השונא לחבירו ואמר לו בפני רבים אלך ואמסור ממנו פסול לעדות, ובסמ"ע שם ס"ק ס"ט וז"ל דוקא בשונא חששו שמחמת שנאתו יעשה כן ולא באחרים, עכ"ל. והנה אף שבדוגמא זו לא היה עדות על העובדא אבל כיון שאין אנו באין להענישו על מה שעשה, אלא למנוע ממנו לעבור עבירה ולהגדירו כרודף, ומהאי טעמא פסול לעדות שכל שחייב מיתה נחשב רשע למות, ולענין להבא הרי אין אפשרות שעדים ידעו מה שיקרה בראיה חושית, ולכן סומכין על אומדנא.

והנה מצינו בגמ' בבא מציעא כד, א מר זוטרא חסידא איגניב ליה כסא דכספא מאושפזא, חזיא לההוא בר בי רב דמשי ידיה בגלימא דחבריה, אמר היינו האי, כפתיה ואודי, וכן נמצא שהש"ך ורבו ר' העשיל הכו חשוד על גניבה, הרי שבאומדנא בעלמא מותר להכותו לחשוד. ולפ"ז מיושב, שמר זוטרא סמך על אומדנא לא לחייב בחשלוש אלא לכוף אותו להודות, ולענין זה הרי לא יתכן שיראו עדים בחוש הראות. אכן יש לעיין למה חייבוהו על פי הודאתו, והרי הודה באונס, ופסק הרמ"א (סי' לד סי"ח) שכל שמעיד מחמת שאנסוהו אין בו ממש, וא"כ גם הודאה באונס אינה הודאה. ואולי הכוונה שכפאו והודה היינו שהוציא את הכסא דכספא והבינו שזוהי הכוס הגנוב.

(י) והנה, אף שאין הולכים אחר הטעם של המצוה לפסוק על פיו, וכדחזינון ריש ביצה (ג ע"ב) שכל מה שאסרה תורה או חכמים אין האיסור בטל גם בנתבטל הטעם, וכן בתוספות ב"ק יא, ד"ה בכור לגבי בכור שנפדה תוך ל' יום, מ"מ לענין דידן שהולכין אחר אומדנא, כל שאנו באים לחלק על דרך שכתבנו שתלוי אם זה ניתן לראות בעינים או לא ניתן, בזה יש לומר שהולכין אחר הטעם, שהרי בהכרח שיש לחלק בין שונא שהרג שהורגין אותו לבין עובדא דשמעון בן שטח, ולפי הטעם יש לומר שזה החילוק שחילקה תורה.

והנה, נראה פשוט שבעובדא דשמעון בן שטח בודאי היה מותר ומצוה בידי שמעון בן שטח להרוג את הרץ אחר חבירו בסייף לפני שנכנס לבית, ובע"כ שהולכין אחר אומדנא, אף שאחר שהרגו אין הולכין אחר אומדנא להרוג הרוצח.

ויש לומר שנלמד ממחלת שמותר להרוג לגנב, ונראה שאם ראינו גנב שנכנס למחתרת ומצאו אחר כך שבעל הבית הרוג, אין הורגין הגנב, שאין מחתרת אלא אומדנא. ומעתה נראה שלא מבעיא לחשוד לעשות תועבה עם ילדים שזהו רודף אחר הזכר שניתן להצילו בנפשו, וכמו שפסק הרמב"ם הל' רוצח פ"א, אלא גם בחשוד לעשות תועבה עם ילדות שעדיין אינן ערוה, מ"מ גם לאפרושי מאיסורא שמותר להכותו, גם בזה נראה שהולכין אחר אומדנא.

עכ"פ לענינינו נראה שכאן שהמטרה למסור אותו לערכאות זה למנוע מעשיו הרעים בעסיד, ובזה ניתן לילך אחר אומדנא. אבל נראה שקודם יש להעביר הדבר לידי רבנים מובהקים הבקיאים בהוראת הלכות אלו, והם ידונו בכל מקרה ומקרה אם ניתן למסור למלכות לפי האומדנות והוכחות שבידינו, וכן אם יש צורך ברבר, שלפעמים אפשר לחקן בדרכים אחרים, כגון להזהירו באיום שימסרנו למלכות, וכדומה.

הרב אשר זעליג וייס

ביהמ"ד לתורה והוראה - מנחת אשר

פעיה"ק ירושלים ת"ז

מסירה לשלטונות של מי שחשוד בהתעוללות בילדים

תאריך: ה' אב תשס"ד

כבוד ידי"נ ויקיר לבבי הרב שלמה גוטסמן שליט"א

רב שלום עד בלי ירח.

הנה נתתי אל לבי לעיין במאי דשאל קמן כיצד לנהוג בשאלה הכאובה במי שיש עליו הוכחות לכאורה שהתעלל בילדים התעללות מינית האם מותר למסור על כך לשלטונות החוק, דהלא אין ידנו תקיפה להעניש את החוטאים ולאסרם כדי שלא יוכלו להמשיך ולבצע זממם הרע.

הנה שאלה זו מתחלקת לשלושה נידונים שונים, הא' בדיני הראיות דהלא לרוב אין עדות כשרה לפשעים אלה דהלא אין בנ"א עושים מעשים אלה בפרהסיא וגם לא בפני חבריהם ואין לנו עדים כלל מלבד אותם ילדים שנפגעו וקטן הלא פסול לעדות הוא. ב' בדיני העונשים דהלא אין עונש מוגדר בתורה על מי שנוגע באבריו של קטן ומתעלל בנפשו וכדו' ועונש המאסר המקובל היום בעולם לא מצינו בתורה. ג' עצם הפניה למשטרה ולגורמי החוק האם יש בו איסור מסירה שעליו נאמר שאין לו חלק לעולם הבא (חור"מ שפ"ח סעיף ט'), ומה שגם שבעקבות המסירה למשטרה יתנהל דיון בערכאות של נכרים שגם ההתדיינות בפניהם פסולה כמבואר בח"מ סי' כ"ה.

והנה המקור הראשון לשאלה זו הוא הגמ' בב"מ פ"ג ע"ב שם נחלקו שנים מגדולי התנאים בכע"ז, ר' אלעזר בר' שמעון עקב אחרי גנבי ישראל ומסר אותם למלכות שהוציאה אותם להורג ור' יהושע בן קרחה טען כנגדו "חומץ בן יין עד מתי מוסר בניו של אלקינו למיתה" וראב"ש ענה לעומתו "קוצים אני מכלה מן הכרם" וריב"ק חזר וטען "יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו" וכן מסופר שם על ר' ישמעאל בר' יוסי שנהג כן ואלהו הנביא לא נתגלה לו תלתי' יומין ובחידושי הריטב"א שם כתב דראב"ש נקט דבהורמנא דמלכא אפשר לדון דיני נפשות אף ללא עדים כשרים ושליחי המלכות כמותה ע"ש.

אך לא ידענו הלכה כמאן כראב"ש או כריב"ק ואף דגם ר' ישמעאל בר' יוסי נהג כראב"ש כמבואר שם בסוגיא, מ"מ לא ידענו הלכה כמאן.

אך מדברי הרשב"א בשו"ת ח"ג סי' שצ"ד מבואר דנקט עיקר כדברי ראב"ש וכן כתב למעשה ריש רשות ביד ה"ברורים" דהיינו אנשים שנתמנו מטעם הציבור לעשות דין ומשפט בעוברי עבירה לדון אף ע"י עדים פסולים אם הם נאמנים עליהם וכן להענישם

במאסר וכדומה וז"ל שם "עמדתי על כל טענות הקונטרס הזה, ורואה אני שאם העדים נאמנים אצל הבוררים רשאים הן לקנוס קנס ממון או עונש גוף, הכל כפי מה שיראה להם, וזה מקיום העולם, שאם אתם מעמידין הכל על הדינים הקצובים בתורה ושלא לענוש אלא כמו שענשה תורה בחבלות וכיוצא בזה נמצא העולם חרב, שהיינו צריכים עדים והתראה, וכמו שאמרו ז"ל לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו דיניהם על דין תורה, וכ"ש שבחוצה לארץ שאין דנין בה דיני קנסות ונמצאו קלי דעת פורצין גדרו של עולם ונמצא העולם שמם וכו' וגדולה מזו אמרו בפרק נגמר הדין בשמעון בן שטח שתלה שמונים נשים באשקלון ביום אחד ואע"פ שאין תולין אשה ושאין דנין שנים ביום אחד, ושם אמרו טעמא שלא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה".

הרי לן מדברי הרשב"א דמשום תיקונו של עולם יש רשות ביד הצבור למנות אנשים לשפוט את העבריינים אף ללא עדים כשרים אלא ע"פ אנשים הנאמנים עליהם, ויש להם רשות אף להעניש שלא כפי משפטי התורה.

וע"ע בדברי התשב"ץ בח"ג סי' קס"ח ומשום בהירות הדברים הנני מעתיקם בשלימותם "שאלת ראובן הוה סגי נהור ... והיה לראובן הסגי נהור קצת מרגליות תפורין בבגדו. ושמעון היה מתחבר עמו בדרך וישן אצלו וכשבקש ראובן המרגליות ולא מצאן הוא חושד כי שמעון גנבם לו עם היות שמעון רוע מעללים וכשתבעו ראובן כפר מהו הדין בזה. תשובה. ידוע הוא כי הגונב אינו גונב בעדים ואם באנו לדון על פי עדים ככיוצא בזה תלקה מדת הדין והרשות נתונה ביד כל דיין בכל דור ודור לגדור גדרים בזה כמו שנהגו הגאונים ז"ל בדיני קנסות ואף מדין התלמוד מותר לעשות כן ומכין ועונשין שלא כדין משום מגדר מילתא (יבמות צ' ע"ב) וכ"ש להציל עשוק מיד עושקו ונעלב מיד עולבו ומצינו בתלמוד שעל ידי אמתלא כפו לאדם אחד עד שהודו בגניבה בפרק אלו מציאות (כ"ד ע"א) מר זוטרא חסידא אנגוב ליה כסא דכספא מאושפיזיה חזייה לההוא בר בי רב דמשא ידא ונגב בגלימא דחבריה אמר האי הוא דלא אכפת ליה אממונא דחבריה כפתיה ואודי. ובפרק גט פשוט (קס"ז ע"א) יש בשני מקומות כפתיה ואודי. ובכאן נראית אמתלא שזה העלוב הוא מאור עינים ובהתחברו עם אחזיהו פרץ השם מעשיו והניחו במקום דובים ואריות ונכנס לעיר, הדין נותן לאיים עליו ולגזום לעשות כך וכך אם לא יודה, וכן כתבו בספר החשן בסי' ס"ד בשם תשובת הרא"ש ז"ל וכבר אסרתי אני בבית הסוהר יהודי מכאן שטען עליו אורח נפוסי שגנב ממנו ועל ידי נכרין דברי אמת אסרתיו ולא היה שר ומושל שפטרוהו ואח"כ נמצאת הגנבה בידו וקלסוני כל הקהל על זריזותי בזה".

אך לכאורה אין ראייה מדבריהם שמותר למסור עבריינים אלה לידי שלטונות החוק הנכריים או החילוניים שאינם כפופים לתורה ולבי"ד.

אך מסו"ד הרשב"א יש ללמוד היתר גם בזה דבסוף התשובה הוסיף "וכן עושין בכל דור ודור ובכל מקום ומקום שרואין שהשעה צריכה לכך ולייסר השוטנים והנערים המטים עקלקלותם והנה אמרו דרב הונא שהיה מבבל קץ ידא כדאיתא בריש פרק כל היד ובסנהדרין בריש גלותא דאמר אי ודאי קטל נפשא לכהיה עיניה, זאע"פ שאין קציצת

אבר בדיני תורה אלא הכל לגדר ולצורך השעה. ולפיכך ברורים אלה שעשו זה אם ראו צורך שעה לענוש ולקנוס ממון או גוף לתיקון המדינה ולצורך השעה כדין עשו, וכל שכן באיכא הורמנא דמלכא, וכענין ר' אלעזר בר' שמעון בריש פרק השוכר את הפועלים. ומכל מקום הברורים צריכין להתיישב בדברים ולעשות מעשיהן אחר המלכה ולהיות כונתם בכל עת לשמים, הרי שהביא ראיה מראב"ש דבהורמנא דמלכא כ"ש שמותר, ומוכח דנקט דהלכה כראב"ש שהרי הוכיח מדבריו דבהורמנא דמלכא יש בה היתור לשפוט שלא ע"פ תורה כשהשעה צריכה לכך עי"ש.

ועיין עוד בבית יוסף סימן שפ"ח שהביא תשובה של הרשב"א וז"ל "עוד גדולה מזו שהרי ר"א בר"ש (ב"מ פ"ג ע"ב) תפס גנבי בהרמנא דמלכא ועניש להו וכן רבי ישמעאל ברבי יוסי (שם פ"ד) ואע"ג דא"ל ריב"ק חומץ בן יין וכו' וכן אמר ליה אליהו לר' ישמעאל בר' יוסי מ"מ לא נשוי להו כטועין גמורים בדינים מפורשים אלא שמחמת חסידותן היה להם להמנע מלענוש מה שלא חייבה תורה וזהו שקראוהו חומץ בן יין לומר שלא היו נוהגין בחסידות כאבותן ואילו היו טועין גמורין ועושים שלא כדין לא קראום אלא טועין גמורין חלילה וחס לגדולי ישראל וחסידיו עליון כמותם, ועוד תדע לך מדא"ל ר' ישמעאל בר' יוסי לאליהו מאי אעביד הרמנא דמלכא הוא ואהדר ליה אליהו אבוך ברח לעסיא וכו' ואילו היה איסור גמור מאי קאמר הרמנא דמלכא הוא ואליהו נמי לימא ליה (פסחים כ"ה ע"ב) מאי חזית דדמא דידך סומק טפי אלא ודאי כדאמרין שכל שהוא ממונה על כך מן המלך דן ועונש כאילו במשפטי המלוכה כי מלך במשפטים יעמיד ארץ, הרי לן מדברי הרשב"א והב"י דהלכה בזה כראב"ש ור' ישמעאל בר' יוסי.

אמנם אף מדבריהם אין לנו אלא בממונים מטעם הקהל או מטעם המלכות, ועדיין צ"ע אם מותר ליחיד למסור אדם החשוד בענינו לשלטונות החוק כבני"ד.

אך כבר כתב בשו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קנ"ה דאף שמותר להכות את שחשוד בגניבה ויש רגלים לדבר שאכן גנב אך חוכך הוא לאסור מסירתו ליד הנכרים משום שאם יודה ידונו אותו למיתה הרי לן שלא אסר בזה מסירה אלא מחשש שיהרגוהו. ויש ללמוד מדבריו, דמה אם באדם החשוד בגניבה התיר מסירה אי לא משום חשש הריגה ק"ו בני"ד דהפגיעה בילדים תמימים באופן נורא כזה גרע טובא מעוון גניבה, ועיין קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב ח"א סי' קצ"ח שהסתמך על תשובה זו בפנים מאירות להתיר למסור למשטרה מי שחשוד שפורץ את קופת הצדקה שבבית הכנסת וגם בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ט' אות ב' רמז לזה עי"ש היטב, וק"ו בן בנו של ק"ו בני"ד כמבואר.

ב

ולגבי השאלה האם אין בזה דין מוסר, הלא אף שהרמב"ם כתב דברים חמורים על המוסר ישראל לעכ"ס אף בעניני ממון עד שכתב שאין לו חלק לעולם הבא וז"ל בפ"ח הלכה ט' מהלכות חובל ומזיק "אסור למסור האדם ביד עובר כוכבים בין בגופו בין בממונו ואפילו היה רשע ובעל עבירות ואפילו היה מיצר לו ומצערו וכל המוסרו ביד

עובר כוכבים בין בגופו בין בממונו אין לו חלק לעולם הבא" מ"מ בהלכה י"א שם חידש "וכן כל המיצר לציבור ומצער אותם מותר למסור ביד גויים להכותו ולאסרו ולקנסו אבל מפני צער יחיד אסור למסור" וגם בשו"ע מוצאים אנו את עצם חומרת עון המסירה בסי' שפ"ח סעיף ט', ובסעיף י"ב שם העתיק את דברי הרמב"ם, הרי דהמזיק לציבור מותר למסור לידי העכו"ם, ועי"ש בש"ך ס"ק מ"ה וס"ק ס' דמי "שרגיל להכות" מותר למסור כדי שלא יוסיף לנהוג במנהגו הרע, וק"ו הדברים בני"ד שהוא לא רק מכה חבירו אלא פוגע פגיעה אנושה בילדים רכים חסרי ישע שאין בידם להתגונן בפניו, והרי ידוע מפי כל המומחים לדבר שהחוטא בענין הרע הזה דרכו לחזור על מעשיו ככלב השב על קיאו, והפגיעה בילדים היא לפעמים גוראה עד שכל ימיהם נושאים הם איתם פצעים נפשיים שלעולם לא יגלידו וק"ו הדברים ממש"כ הש"ך דאם מותר למסור את הרגיל להכות בודאי מותר למסור את אלה.

ובגוף דברי הרמב"ם לא ציינו נושאי כליו מקור לדבריו שהמיצר לרבים מותר למסור והדברים כשעצמם חידוש הם דאם מותר להרוג את המוסר משום דרודף הוא כמבואר שם ברמב"ם ובשו"ע (ומקורו בברכות נ"ח ע"א דרב שילא הרג את הרודף), איך מותר למסור את המיצר לרבים וכי מותר להרוג אדם משום צער הרבים, ונראה מזה ראייה גדולה למה שכתבתי במנח"א לפסחים סי' ג' דמעיקר דין תורה אין על המוסר דין רודף כלל, ואין זה אלא תקנה שתיקנו למגדר מילתא בכח שבידם שמכין ועונשין להעמיד הדת על תילה, וזה נראה ברור, ודו"ק בו כי קצרת.

אך עדיין לא מצינו מקור לדברי הרמב"ם וחידוש גדול כתב החת"ס בחידושי לגיטין דף ז' שם אמרו "שלח ליה מר עוקבא לר' אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למוסרם למלכות מהו שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי אע"פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום שלח ליה קמצערא לי טובא ולא מצינא דאיקום בהו, שלח ליה דום לה' והתחולל לו דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים השכם והערב עליהם לבהמ"ד והם כלין מאליהן הדבר יצא מפי ר"א ונתנהו לגניבא בקולר", וחידוש החת"ס דמה שאסור למסור למלכות את המצער שלא כדין אינו אלא משום שיכול לכלות ע"י השכמה לבית המדרש, אבל המצער את הרבים קדידא דכי שותפי הוא ואין בה פתרון ולכן מותר למוסרם, עי"ש. אך אף שהדברים נחמדים וראויים למי שאמרן הם בדרך דרש, בודאי אין להם מקום בהלכה ובפשט.

והנראה ברור בזה, ע"פ המבואר לעיל דאין המוסר כרודף ממש מעיקר הדין אלא שחכמים ברוחב דעתם עשוהו כרודף להעמיד הדת על תילה ומשום תקנת הציבור, דאלו המוסרים בני ישראל למלכות מחריבי עולם הן ולא ימלט שביריבוי חטא זו יבואו לידי איבוד נפשות ממש, וכיון שכן נמסר הדבר בידם ותיקנו מה שתיקנו לתועלת הציבור, והם אמרו והם אמרו דכאשר אדם מיצר לציבור מותר למוסרו, והם ברוחב דעתם ובפלט חכמתם נמסר בידם לשקול את טובת הציבור, ודו"ק בכ"ז.

ומ"מ ברור להלכה דרך משום צער יחיד אסור למסור ולא בחשש נזק לרבים, ועיין בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' סי' קמ"ח שכתב לענין עברייני נהיגה שנוהגים ברכבם באופן

שמסכן אנשים או אף אלו המחנים רכבם באופן שיש בו סכנה שמותר למוסרם למשטרה, וק"ו בני"ד.

ג

אלא שצריך זהירות יתירה לברר וללבן עד תכלית עד מקום שידנו מגעת האם אמת נכון הדבר שאדם זה פגע מינית בילדים באופן שרגלים לדבר שיחזור לסורו, ולא להתפס לשמועות וחשדות שוא ובהלה של הורים בהולים להחריב עולמו של אדם חף מכל פשע כדי להפיס דעתם החפזה של החושדים בכשרים אבל כאשר נראה ברור לבי"ד או ועד של ת"ח שאכן נבלה נעשתה בישראל אף שאין בזה עדים כשרים מותר למוסרו דהלא בכל מקורות שהבאנו, הא דראב"ש בב"מ, הא דשו"ת הרשב"א, העובדא של התשב"ץ, ושל הפנים מאירות וכנ"ל, בכולם לא היה אלא אומדנא ורגלים לדבר לפי שיקול הדעת ואעפ"כ התירו למסור או לייסרו, הרי דאי"צ עדים אלא בירור אמין לפי שיקול דעתנו, וכאשר יתברר לנו, אין מנוס ומפלט מלשתף פעולה עם השלטונות המופקדים על ענין זה, אמנם אף כאשר מוסרים ענין זה לשלטונות יש להשתדל בכל עוז שהטיפול יעשה בצנעא ע"מ למנוע הלבנת פנים ששקולה כשפיכ"ד וגם למנוע חילול ש"ש.

ביקרא דאורייתא

ובאה"ר

אשר וייס

הרב יהודה סילמן

רב דק"ק חסידים רמת אלחנן בני ברק

תשובה לשאלה בענין דיווח על פגיעות בילדים

נשאלתי מארה"ב, בנידון דרישת השלטונות לדיווח במקרה של פגיעה מינית מצד מורה בחניכיו, האם מותר או מצווה לשתף פעולה ולדווח.

תשובה: יש לדון בזה מכמה מקורות

א.) נראה שיש לדון בנושא זה, מדין רודף, וכפי המבואר בשו"ע סימן תכה. סעיף ג, שהרודף אחר הזכר, או אחר אחת מכל העריות לאונסה, חוץ מהבהמה מצילין אותו אף בנפש הרודף, וכל שהנושא בקטן או קטנה, גם פיתוי אונס הוא. [וכמבואר יבמות ס"א:] ואף שלא בשעת מעשה, אם הוחזק, חוששים שיעשה בעתיד וכמבואר בשו"ע סימן שפח סעיף יא, לענין מסור שהותר להורגו משום רודף, שאם הוחזק למסור, הרי זה יהרג שמא ימסור אחרים. ויעוין בספר דרכי חושן ח"ג - (במאמר הנספח) שגם ספק רודף מותר להורגו והיינו אם נתעורר חשד אמיתי שהוא מסכן אחרים, וכגון במשחק הילדים ולא ידוע עד איזה גבול הוא מסוגל להגיע.

אמנם פשוט שאין בידינו היום להרוג והדבר אסור ע"פ חוק בכל המדינות המתוקנות, אבל ודאי שמכ"ש שמותר למסרו לרשויות.

אלא שהיתר זה לא יועיל בבחור למעלה מבר מצוה או בת למעלה מ-12 - והמבוגר עושה כן בהסכמת הבחור.

ב.) בדין לאפרושי מאיסורא, לפי המבואר בגמ' ב"ק כח. ת"ש מנין לנרצע שכלו לו ימיו ורבו מסרה בו לצאת, וחבל ועשה בו חבורה שהוא פטור, ת"ל לא תקחו כופר לשוב, לא תקחו כופר לשב. וביאר רנב"י דאירינן בעבד שמסר לו רבו שפחה כנענית דעד האידנא היתרא והשתא איסורא, ואף שבל' הגמ' מבואר רק שהעושה כן פטור, אבל הוא גם היתר לכתחילה וכמש"כ רש"י ד"ה איסורא, וז"ל, ורשאי להלקותו ולהפרישו. ויעוין בזה ביש"ש שם סימן ט, שכ' וז"ל ודווקא באדם מוחזק לכשרות, שידוע שלשם שמים עשה והוא אדם חשוב ומופלג אבל בסתמא דאינשי, לאו כל כמיניה דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה, וכל אדם ילך ויכה חבירו על דבר הוכחה, והתורה לא נתנה רשות מקל ורצועה אלא לדיין או לאדם חשוב שראוי להיות דבריו נשמעים ג"כ לפי שעה, מותר להכות חבירו ולהפרישו מאיסור.

והנה בסימן ג. נחלקו קצה"ח ונתה"מ, אם אפשר ללמוד מהכא שבכל עשה יכול גם יחיד לכפות, שנתה"מ כ' שכן ובמשובב נתיבות כ' לחלק דכל חידוש הגמ' בל"ת אבל עשה לא יכול כל יחיד, וצ"ב אי פליגי על היש"ש וס"ל דאף אינו חשוב יכול, ועכ"פ מדברי כולם נלמד וכן גם מת' הח"ס חו"מ סימן קע"ז, דעכ"פ יחיד חשוב, יכול להפריש בל"ת.

ג) ובשו"ע סימן ב. מבואר דכל ב"ד, אפילו אינם סמוכים בא"י, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות דנין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה, ואם הוא אלם חובטין אותו ע"י עכו"ם - וכ' הסמ"ע שם דלאו דווקא כל העם אלא אפילו יחיד. והפ"ת סק"א הביא שהתומים ושער אפרים פירשו שזה רק באופן שיש חשש שרבים יגררו אחריהם. והשב"י כ' דבכל אופן אפשר לפעול אף נגד יחיד אם הוא פרוץ, ועכ"פ בנידון כזה שהנסיון שאדם כזה יכול לקלקל רבים לכו"ע יכולים. ויש בזה נ"מ בין שני הטעמים דלטעם של אפרושי אם יגיש התפטרות יש לשקול שא"צ, דעיקר ההזדמנות להזיק בטילה ותלוי לפי החריפות של העניין, ואילו לטעם של עשיית סייג יכולים אף בכה"ג.

ד) בב"מ פג איתא, אתויה לראב"ש וקא תפיס גנבי ואזיל, שלח ליה ר' יהושע בן קרחה, חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה, שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם - שלח ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו, ע"ש בהמשך הסוגיא שהתעוררו ספיקות אצל ראב"ש ובחן את עצמו. וסיכום הגמ' שקרי על נפשיה אף בשרי ישכון לבטח. ויל"ע כמי הלכה כראב"ש או כר' יהושע בן קרחה דס"ל דלא הו"ל לעשות כן, ויעוין בל' הריטב"א שביאר שהוא מדיני המלכות ומ' דנקט דכן הלכה. אבל המאירי כ' שאסור כיון שגורם שיהרגו הרבה נפשות שלא כדין תורה, ולכן יש לת"ח להתרחק מזה בכל כוחו. ואפשר דבנידון דילן שאין הורגים אלא מגינים על הציבור ע"י מאסר יודו כו"ע דשרי.

ובת' הרשב"א ביאר שלכו"ע שרי וכל המחלוקת היתה אם יש מידת חסידות לימנע [הובא בב"י סוף סימן שפח]. ושם כ' עוד דכל שהשעה צריכה לכך מכין ועונשין שלא מן הדין. וביאר דחשוב צריכה, כיון שקצת אנשים החלו ללמוד האומנות הנפסדת הזו.

ה) והנה פשוט שא"צ בכל זה לעדים וכלשון הגמ' ב"מ שם לתפוס מי ששתי חמרא והוא מנמנם, ואח"כ אמר ראב"ש, מה ספיקות שלכם כן ודאי על אחת כמה וכמה, כאשר פירש"י שודאי היינו במקום שיש טעם הגון כמו הטעם הג"ל, ומ' שסמך גם על פחות מזה, והטעם פשוט שאין זה עונש מדין ב"ד, אלא או משום חוק המלכות או לאפרושי מאיסורא, ובת' הרשב"א בב"י שם מבואר שא"צ עדים, וז"ל, ואיזהו מוחזק כל שנודע לרבים שהוא כן, לא שהוחזק בב"ד של כ"ג, ושקיבלו עידיו בפניו, וכל שהשעה צריכה כך מכין ועונשין שלא מן הדין בכל מקום ובכל זמן כההוא שרכב על סוס בשבת [ומבואר דהנידון בכח הכפיה של ישראל ולא בכח המלכות] וסיים שא"צ קבלת עדים בפניו, שאין הולכין בכל אלו אלא אחר ידיעת האמת לסלק הנוזיקין ולעשות גדרים בפני פרצות. ולטעם שכתבנו שספק רודף שרי, פשוט דשרי בכה"ג דסגי בנהיה לנו ספק.

ויעוין בת' הרשב"א המיוחסת לרמב"ן סימן רע"ט וז"ל עוד השיב בקהל שמינו בוררין לבער העבירות וכתוב בתקוני ההסכמות שיוכלו ליסר ולענוש בממון כפי ראות עיניהם ויש להם עדים קרובים או עד מפי עד, וכיוצא בהם שנראה להם שהענין אמת שיכולים לדון על קנס, שלא הצריכו עדים גמורים אלא בדיני תורה כסנהדרין וכיוצא בהם אבל מי שעובר על תיקוני המדינה צריך לעשות כפי צורך שעה וכ"ו והרי אמרו מכין ועונשין

שלא מן הדין לא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג, עכ"ל. והנה מבואר שא"צ דין עדות. ואין לומר שזה מחמת ההסכמה, שהרי סיים שהוא בכלל הכח לעשות סייג ולא מסתבר לחלק בין עדים כקרובים למי שאינו עד כמו קטן, ואף אי נימא דשאני, דבעינן עכ"פ עד המועיל באיסורים ולכן קרוב מהני ולא קטן, הרי הדברים מבוארים יותר בת' הרשב"א ח"ד סימן שיא. [ואפשר שזו אותה התשובה אלא דבמיוחסים קצרו התשובה בח"ד] ושם כ' בהדיא שגם אשה וקטן מסיחין לפי תומן יועיל וכן אם הודה בעצמו, וגם מבואר שם דיש בזה שני טעמים נפרדים א. ש"כ"ד מכין ועונשין לפי צורכי השעה. ב. בגלל ההסכמה. ובכל טעם לחוד סגי.

וראיתי בזה בענין זה ממש תשובה של השואל ומשיב מהדורא קמא, חלק א סימן קפה, ונושא התשובה שיצא קול על מלמד שהילדים שלמדו אצלו בקטנותם העידו שטימא אותם במשכב זכור, והשיב שאע"פ שלגבי פסול צריך שני עדים אבל בכה"ג שאין עדים גדולים, קיים דין הרמ"א חו"מ סימן לה. סעיף יד, דבמקום שאין כשרים נאמנים גם אישה וקטן והכא הרי אי אפשר שתהא עדות בדבר, פשיטא דנאמנים להעיד - ולענ"ד אין דבריו מוכרחים שאף שתיקנו לענין ממון, א"א לחקן לענין נפשות. ומיהו בנושא דיליה, לפטרו מעבודה - שפיר דמי, ולענין מאסר יש לרדן בזה.

אלא שכ' שם עוד, וכ"ז לענין לפוסלו אבל מספיק ספק כדי להסיר כתר המלמדות מעל ראשו ויחושו לנפשם עד שישוב בתשובה שלימה וסיגופים. והוכיח ד"ז מהא דהאי לישנא בישא עכ"פ מקצתו אמת - כדאיתא במו"ק יח. ובגמ' נדה סא, האי לישנא בישא אף דלא מקבלים אותו, למיחש מיהא מיבעי.

דינים העולים

יש כאן שני נידונים נפרדים

(א) לענין לפטרו מעבודה, בזה קי"ל זה כדעת השו"מ שסגי ביצא עליו שם רע, דיש לחוש מספק. ונ' דבכה"ג שיש רגלים לדבר, אפשר לפטרו באמצע השנה, וגם אין מגיע לו פיצויים.

(ב) ולענין למוסרו לשלטון, הרי אם המצב שסגי בפיטורים ואין לחוש שימשיך לפגוע, יש לעשות כן ולא למוסרו.

(ג) אבל אם יש חשש שהפגיעות ימשכו, הרי, עכ"פ משום לאפרושי מאיסורא, אפשר לדווח, ואף שאם אין זה ג"ע ממש, אין בזה דין רודף, אבל הרי בזמנינו בין כך אין במאסר שלהם דין פ"נ, ואפשר לעשות כן.

(ד) ומיהו אין למסור ההחלטה בזה לכל אדם, אלא כמ"ש רש"ל לדיין או לאדם חשוב.

(ה) וכל שהדברים נראים יש לעשות כן, גם ע"פ עדות קטנים או הוכחות אחרות המעוררות חשד סביר וכמו הקלטות, מכתבים או בדיקה בפוליגרף, ובלא"ה בדרך

כלל אם לא תהא הוכחה, גם בדיניהם לא יענש, ולענין זה א"צ הוכחה גמורה.
(ו) ואמנם אם החשוד, מוכן לקבל טיפול שיגמול אותו, ובכלל זה, גם טיפול פסיכולוגי, וגם לפי הצורך תרופות שידכאו אצלו את היצר, אם הדבר נראה לפי ראות עיני הדיין שיעשה מה שהבטיח. [ולפעמים לפי ראות עיניו בערכויות מתאימות]. יש להעדיף דרך זו על דיווח, ובתנאי שעכ"פ יפסיק עבודתו.

(ז) ובחור"ל במקום ששייך דינא דמלכותא, ישנה סיבה נוספת להקל.

(ח) ומן הראוי לקבוע דיין או כ"ד קבוע שיחליט בכל הנ"ל ולבחור לצורך זה, אנשים עם נסיון בבעיות אלו, מפני חשיבות הנושא הדורשת התמחות מיוחדת.

מאמר נספח: ברין ספק רודף - אי מותר להורגו

שאלה:

נשאלתי: מאבטח במקום ציבורי - פתח מסעדה, קניון וכו' שמבחין באדם שמתקרב ונראה חשוד - והוא מתנהג בצורה מוזרה, ונראה כערבי, ופונים אליו והוא מתחיל לברוח וכל כה"ג, והוא חושד שמא הוא מחבל - והנה אין זה ברור דאפשר שהוא יהודי ויש בעולם אנשים מוזרים, וגם הברחה יכולה להיות תגובה של פחד. אל יתכן שבעוד שתי דקות יעשה פיגוע גדול. האם עליו להורגו מספק.

שאלה שניה:

וכעין זה יש לשאול פקיד בבנק, שפורץ לשם שודד שאקדח בידו, ולעיתים קרובות מתברר שזה רק אקדח צעצוע, ואף אם הוא אמיתי אין כוונתו להרוג אלא לאיים - אבל מכלל ספק לא נפיק האם מותר להורגו.

תשובה:

(א) בפסחים ב': הבא במחתרת, איתא בגמ' התם, הכי קאמר אי פשיטא לך מילתא כנהורא דאנפשות קאתי, רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו, ואי מספקא לך מילתא כליליא, יהיה בעיניך כגנב ולא ניתן להצילו בנפשו, עכ"ל. ופשטות הלשון מ' שבכל ספק אסור להרוג. ומיהו ברש"י ותוס' שם נ' שבאו לפרש שבאופן הרגיל אין מציאות של ספק דבכל אדם חזקה שבא להרוג עד שיהא ברור להיפך, ואילו באב שבא על בנו במחתרת, אין הורגים, דחזקתו שלא בא להרוג. ולפ"ז מתפרש ל' הגמ' שאי מספקא לך כליליא, דמיירי באב, וכזה תעמיד על החזקה שודאי לא בא להרוג.